

De første vestgrønlandere

Resultaterne fra 8 års undersøgelser på Qeqertasussuk-bopladsen i Disko Bugt

Af Bjarne Grønnow og Morten Meldgaard

Bjarne Grønnow og Appaa Magnussen blev i 1983 Qeqertasussuk-bopladsens opdagere. Da de ud af bopladsens mødding fremdrog perfekt bevarede knogler, tilskåret træ og fine oldsager fra Saqqaq-Kulturen tog de en dyb indånding: Her var knogler, træ og ben bevaret fra en kultur hvor man stort set ellers kun kendte stenredskaber. Helt ny perspektiver åbnede sig, og en storstilet udgravningskampagne blev indledt i 1984.

Kvartærzoologen Morten Meldgaard gik ind i arbejdet som leder af de naturvidenskabelige undersøgelser på bopladsen og arkæologen Bjarne Grønnow forestod det arkæologiske arbejde. Dermed fulgte de det nære samarbejde op, som var blevet indledt seks år tidligere ved udgravningerne af rensdyrjægerbopladsen Aasivissuit i det vestgrønlandske indland.

Adjunkt mag.art. Bjarne Grønnow, Institut for Forhistorisk og Klassisk Arkæologi, Vandkunsten 5, 2. sal, DK-1467, København K. Centerleder Morten Meldgaard, PhD., Historisk Arkæologisk Forsøgscenter, Slangeallé 2, 4320 Lejre.

De første

Tusindtallige terner svirrer larmende over bugtens flade, grønne øer. Midnatssolen slår smut i havets blanke spejl og giver landskabet varme farver. Langt ude skimtes flokke af grønlandssæler, der svømmende og springende jager de tætte stimer af ammassatter, der søger ind på det lave vand for at gyde.

En strime røg snor sig opad i den stille luft og afslører to telte på den lyse sandstrand. To familier har slået sig ned på Qeqertasussuk-øens østligste pynt. Det er de første inuit – de første mennesker – der kan spejde ud over Disko

Bugt og dens rigdom af liv. De er pionerer, rejsende, der få slægtsled tidligere brød op fra Alaska i deres søgen efter nye fangstfelter. Vi befinder os på bopladsen, Qeqertasussuk, for 4500 år siden. De to familier i teltene på stranden er de første, men snart spreder indvandrende grupper af fangerfolk sig til hele Vestgrønland.

Saqqaq-kulturen har nutidens arkæologer navngivet disse mennesker, og netop pionér-bopladsen på Qeqertasussuk har givet os helt ny viden om denne gamle fangerkultur. Det er om resulta-

Qeqertasussuk-øen ligger i det sydøstligste hjørne af Disko Bugt. Sundet omkring øen er rigt på sæler, fugle og fisk. Foto: Morten Meldgaard.

Appaa Magnussen fra Qasigiannguit og Hans Lyng fra Grønlands Landsmuseum på udkig efter gamle bopladser. Foto: Morten Meldgaard.

Udgravningsholdet 1985. Fra venstre: Anne Mette Olsvig, Hans Lange, Per Ole Rindel, Morten Meldgaard, Appaa Magnussen, Bjarne Grønnow og Geert Brovad. Foto: Geert Brovad.

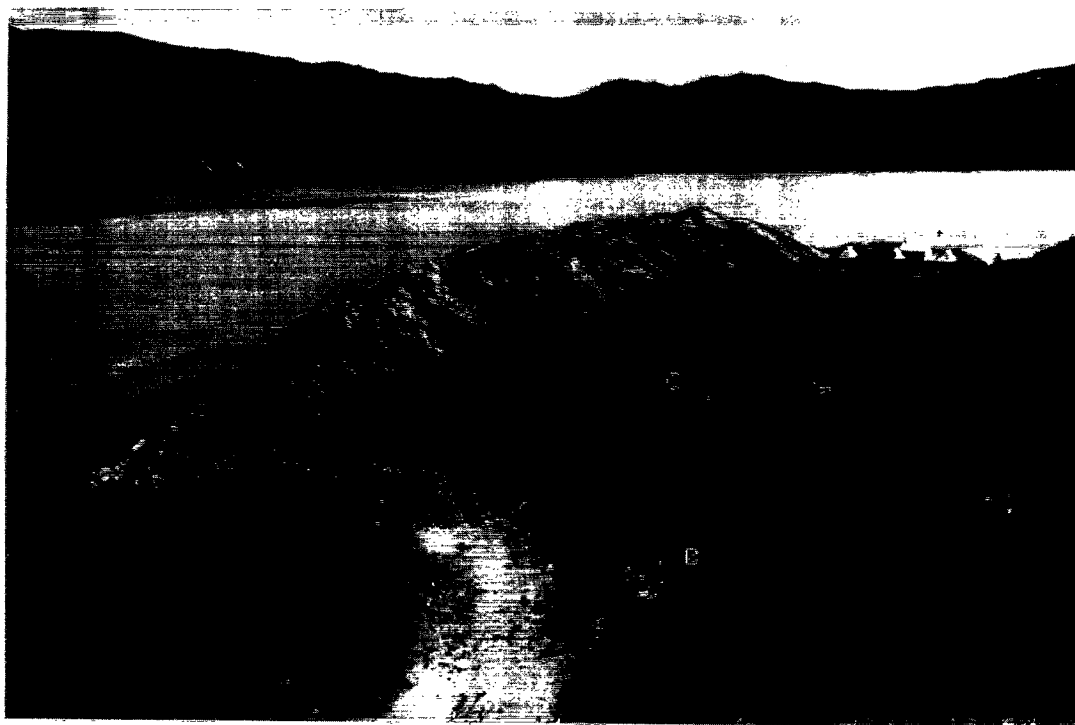
terne af flere års udgravninger på Qeqertasussuk – de mest omfattende, der nogensinde er foretaget på en eskimoisk boplads i Grønland – der her skal berettes.

Opdagelsen af bopladsen

I 1983 gennemkrydsede to arkæologer fra Christianshåb Museum den sydligste skærgård i Disko Bugt for at kortlægge områdets gamle eskimoiske bopladser og andre fortidsminder. En aften i juli var de på sejladserne nået ind til øen, Qeqertasussuk, nær fastlandet. De fulgte

Friske ammassat på panden. Madlavning hører også med til den daglige rutine på udgravningerne. Foto: Morten Meldgaard.

Qeqertasussuk bopladsen ligger på en lille pynt med fint udsyn over sundet. A: kogestederne, B: møddingen og C: boligerne (se også kortet side 48).

den bratte, ubeboelige klippekyst langs Qeqertasussuks nordside og opdagede mod øst, hvor kystlinien rundede ved et fuglefjeld, en lav pynt. En klippeknode kronede næsset yderst, men ellers bestod det af en grusryg – en serie hævede strandterrasser. Her var gode landgangsforhold og frit udsyn til fastlandet over et smalt sund, hvor sæler og hvaler typisk søger igennem på træk. Netop den slags lokaliteter har ofte været benyttet i forhistorisk tid, og det var derfor med et velbegrundet håb om »fangst«, at arkæologerne sprang i land her.

Forventningerne blev til fulde indfriet: De stod på en af Saqqaq-folkets gamle boplads. På grusryggens højeste del, hvor områdets hyppige sydøststor-

me havde slidt al vegetation væk, lå Saqqaq-kulturens karakteristiske stenredskaber og kogesteder frit fremme. Og mod nord, hvor havet gnaver sig ind på det gamle bopladsområde, kunne man i kystskrænten se dybfrosne kulturlag under et tykt tørvedække. Mængder af knogler, træsager, hvalbardestrimler, fjer og andet organisk materiale fra bopladsens mødding stak ud af skrænten. Alting var friskt og velbevaret. Et fra naturens side heldigt samspil mellem permafrost og tørvevækst havde bevaret dette afsnit af de første menneskers historie i Vestgrønland.

Fundet af bopladsen på Qeqertasussuk blev startskuddet til Christianshåb Museums store tværvideenskabelige

forskningsprojekt. I årene 1984–1990 har vi foretaget arkæologiske udgravninger og naturvidenskabelige undersøgelser på øen og således fået et helt nyt indblik i Saqqaq-folkets livsbetingelser, fangst og dagligliv.

Projektet

Et flerårigt udgravningsprojekt med deltagelse af fagfolk og studerende fra forskellige videnskabsgrene er en omfattende og bekostelig sag. Men det ny-startede lokalmuseum i Christianshåb har under den daværende leder, Torben Simonsen, og den nuværende leder, Troels Romby-Larsen, formået at gennemføre projektet. Man indledte et samarbejde med Grønlands Landsmuseum, og talrige grønlandske og danske fonde, institutioner og privatpersoner har gennem årene støttet arbejdet.

Det stod klart, at opgaverne måtte løses i fællesskab af et tværfagligt sammensat forskerteam. Derfor har Qeqertasussuk oplevet endnu en indvandring, denne gang af grønlandske og danske forskere.

Under feltarbejdet blev nye fund og opdagelser diskuteret ivrigt på tværs af faggrænserne. Her kunne arkæologen rådføre sig med en konservator og en fotograf, inden et skindstykke fra en 4000-årig dragt eller en itubrudt træskål skulle registreres på fundstedet og optages fra det permafrosne kulturlag. Her kunne kvartærzoologen drage nytte af eskimologernes interviews med områdets fangere, der berettede om fangstdyrenes forekomst og adfærd. Og her kunne pollenbotanikeren, kvartærgeologen og in-sektoforskeren, hver ud fra sine prøver

og iagttagelser, samarbejde om belysningen af klimaforholdene og plante- og in-sekttlivet på den tid, hvor Saqqaq-folkene beboede Diskobugten. Samarbejdet fortsætter nu på institutter og laboratorier, hvor fundmaterialet er til konservering og analyse, inden det igen sendes nordover til Christianshåb Museum.

Udgravningerne

Efter en opmåling af næsset indledtes udgravningerne med en undersøgelse af, hvad der gemte sig under det tykke tørvedække på bopladsarealets nordside. Med et netværk af små prøvehuller kunne vi indkredse tre områder til nærmere undersøgelse. I Felt A, øverst på bopladsen, blev udgravet et par stensatte kogesteder. I Felt B drejede det sig om et udsnit (10 kvadratmeter) af bopladsens store køkkenmødding ved næssets nordstrand, og i det største felt, Felt C, på ca. 40 kvadratmeter, blev udgravet en del af den oprindelige overflade fra Saqqaq-bopladsens ældste tid med rester af to eller tre boliger. Et 15 meter langt snit gennem jordlagene – en »profilgrøft« – fra boligområdet ud mod køkkenmøddingen gjorde det muligt at forbinde en bestemt fase i bosætningen med det tilhørende møddingslag.

Netop fordi der var flere faser i Saqqaq-bosætningen, måtte adskillige profilsnit gennem kulturlagene nøje studeres og opmåles. Fundene fra de enkelte lag skulle omhyggeligt holdes adskilt – en vanskelig sag, når 6–8 kulturlag fletter sig ind i hinanden. Kulstof-14 dateringerne har nu vist, at Saqqaq-folkene beboede Qeqertasussuk med skiftende intensitet igennem en 1000-årig pe-

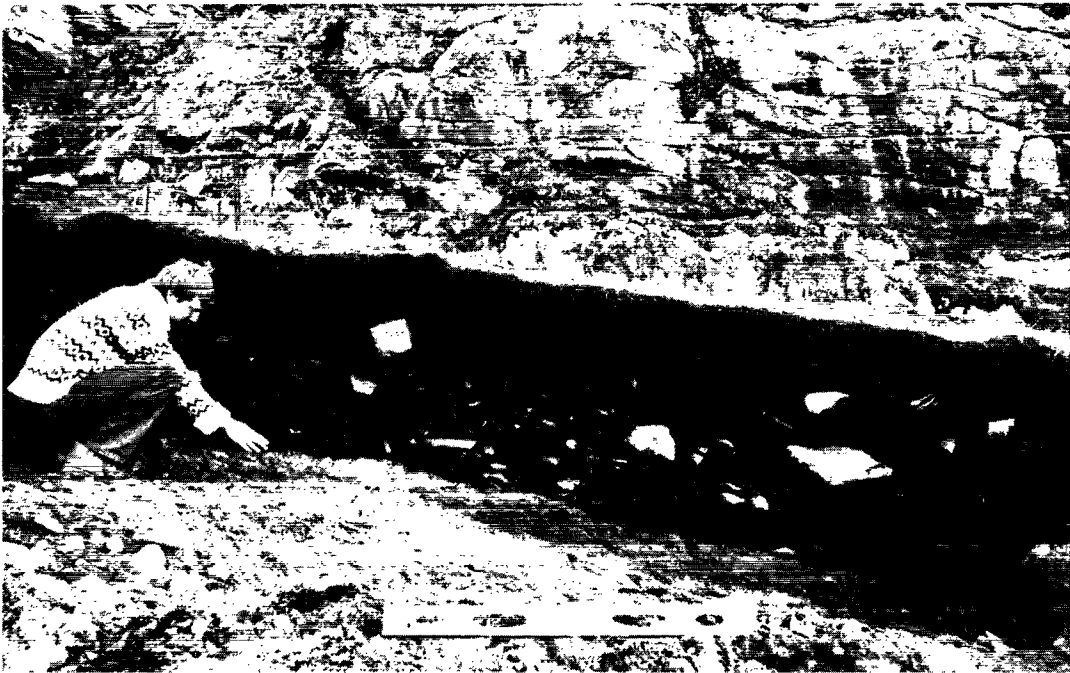
Bopladsens mødding lå nær stranden. Der blev fundet over 100.000 dyrekno­gler i de 10 kvadratmeter, der blev udgravet. Foto: Geert Brovad.

riode, fra ca. 2400 f. Kr. til ca. 1400 f. Kr. Af kulturlagens tykkelse og datering fremgår, at bopladsen især de første 3-400 år blev flittigt benyttet.

Genstandenes nøjagtige placering i udgravningsfelterne var også vigtig. Felterne blev derfor inddelt i et skakbræt­mønster med ruder på 0,5×0,5 meter (en kvart kvadratmeter), der hver blev udgravet forsigtigt med mureske og spatler. Knogler, træspåner, afslag fra tilhugningen af stenredskaber og andet affald blev registreret indenfor lag og rude, mens redskaber og andre særligt

Dette arkæologiske prøvehul afslørede allerede i 1984 de gamle boligers placering. Stenene er en del af teltstrukturen, og træskålene har ligget inde i boligen. Foto: Bjarne Grønnow.

Et lodret snit gennem møddingen fortæller bopladsens historie. Foto: Geert Brovad.

Pollenbotanikeren Bent Fredskild og kvartærgeologen Charlie Christensen diskuterer prøvernes kvalitet. Foto: Morten Meldgaard.

Udgravningsfelt C set fra vest. Spor af anlæg fra en af de tidlige faser på bopladsen (ca. 2200 f.Kr.) tegner sig som stenlægninger på den mørke tørvelflade. Foto: Erik Holm.

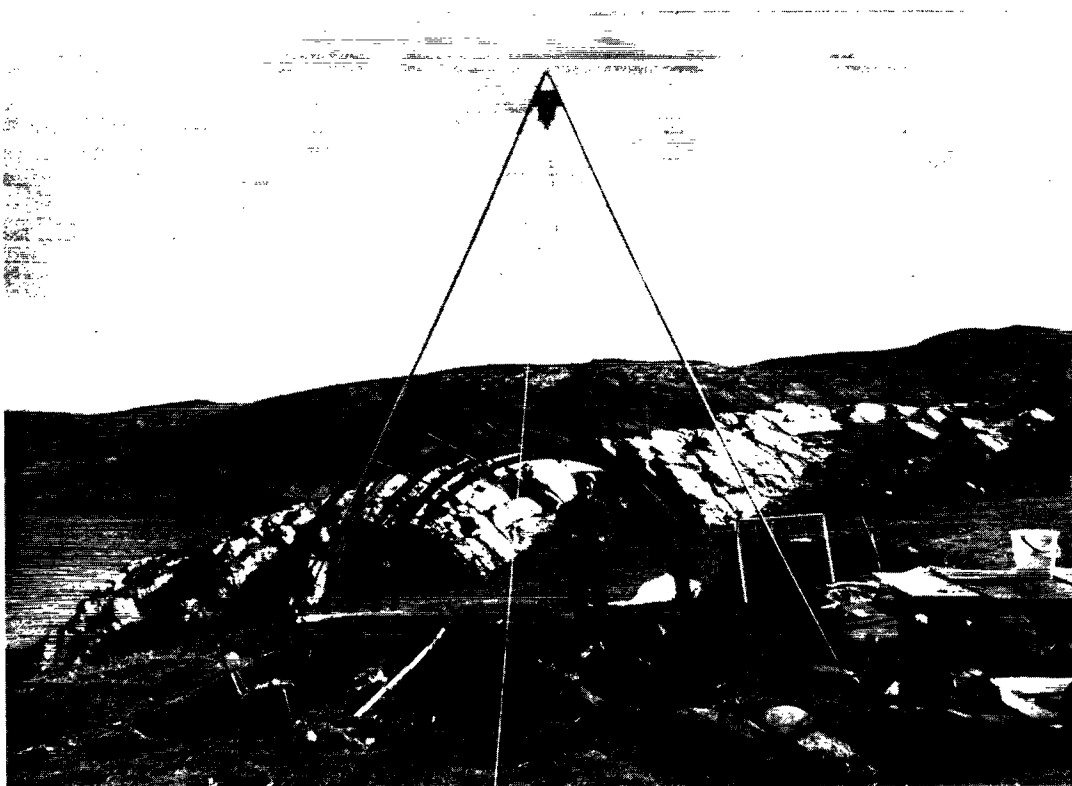
Studerende Elisa Petersen med en ske af kaskelottand. Foto: Geert Brovad.

interessante fund blev indmålt med centimeters nøjagtighed.

Prøver af den opgravede jord blev soldet (sigtet) for at få de helt små ting med. Der blev opmålt og tegnet planer af alle kogesteder, stensætninger, nedrammede pæle og andre anlægsspor, og udgravningens fotograf dokumenterede det hele.

Udgravning i permafrosne kulturlag sætter selv den mest tålmodige på en prøve. På gode solskinsdage kunne strålevarmen optø ca. 5 cm af »jordisen« i udgravningsfelterne, men som oftest kunne der blot graves 2-3 cm i dybden på en dag. Nogle gange varede det dagvis fra opdagelsen af et spændende fund, f. eks. en stor træskål, til konservatoren

Lodfotografering kræver stor præcision. Foto: Morten Meldgaard.

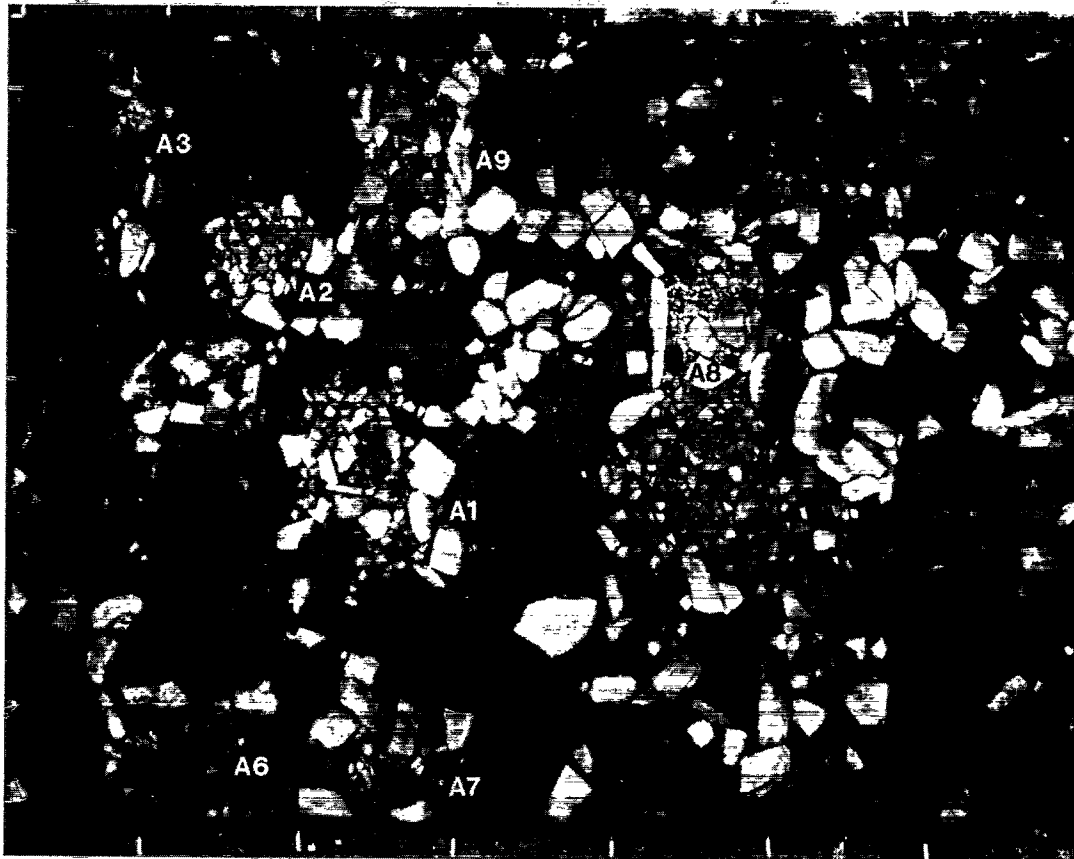
endelig kunne bjærge det forsigtigt fra isens greb.

Midtergangsboligen

Et snit gennem kulturlagene på bopladsen viser, at nogle perioder var præget af stor aktivitet. Det gælder især den første del af pladsens historie, fra ca. 2400–2100 f.Kr. og senere omkring 1850–1600 f.Kr. Der må have været adskillige boliger på pladsen i løbet af disse århundreder. Vi har da også været så heldige, at finde velbevarede spor af boliger fra bopladsens ældste fase. En del af disse er blevet undersøgt i et større udgravningsfelt midt på bopladsens nordside.

Her lå tomterne beskyttet under et lag græstørv og en vældig møddingsbunke fra en senere fase af Saqqaq-kulturen.

Boligernes grundrids er markeret af store sten, men der er ikke spor af egentlige tørve- eller stenvægge. Man må altså forestille sig en teltkonstruktion som overbygning. Gulvfladen var delt i to af en stenbygget »midtergang« – et princip som går igen på de samtidige bopladser i det højarktiske Canada og Grønland. Det er netop midtergangene, der er bedst bevaret på Qeqertasussuk, og de ses tydeligt i den tilsyneladende forvirrede samling af sten på udgravningsfladen.

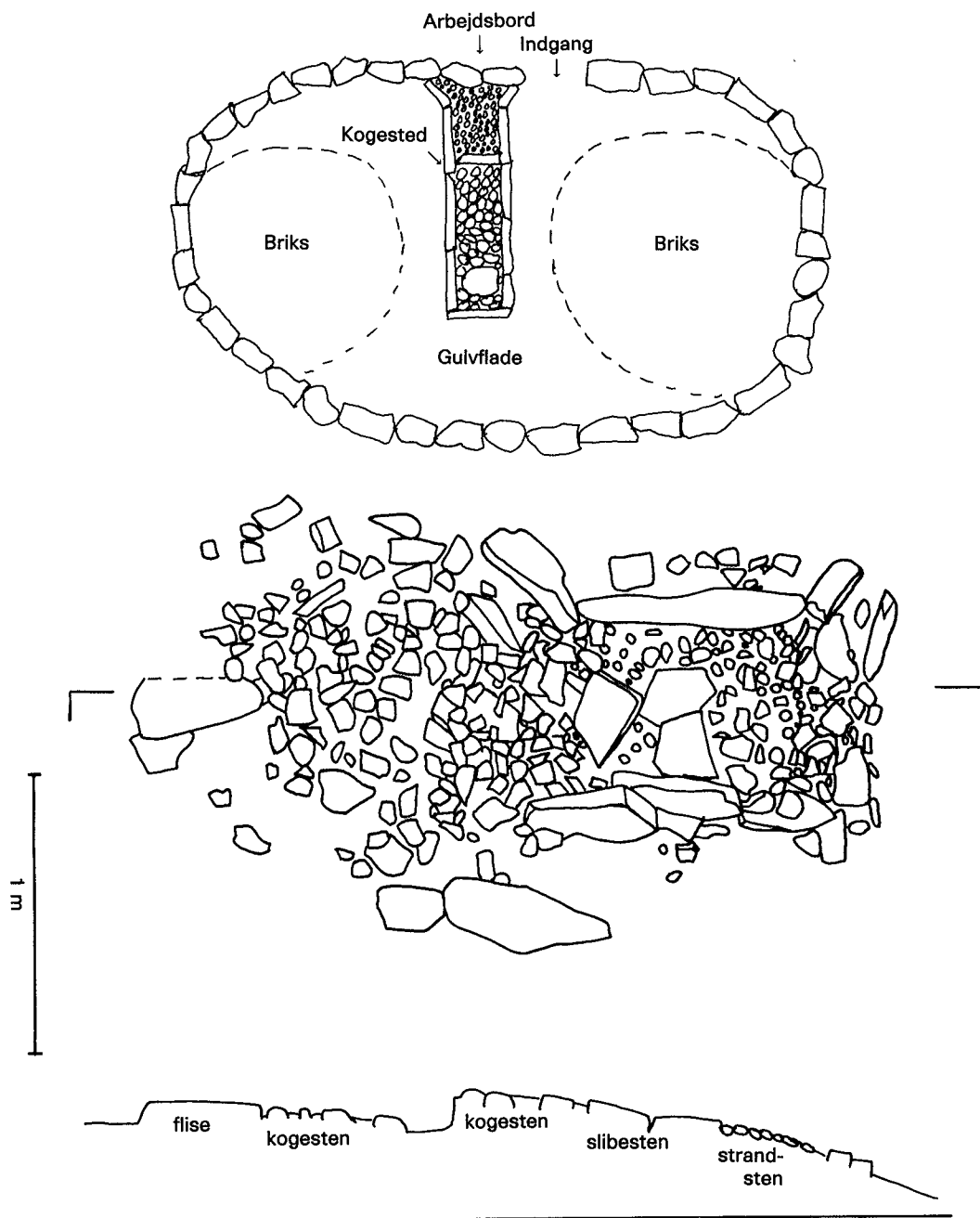

Lodfoto af felt C med de udgravede anlæg. Udgravningsfeltet er 7,5×5,5 meter, og nordretningen er opefter på fotografiet. Det noget komplicerede billede skyldes, at flere boligtomter af lidt forskellig alder overlapper hinanden, og at beboerne tog sten fra de forskellige anlæg for at genbruge dem andetsteds på bopladsen. Anlæggene A3, A8 og A9 er såkaldte »midtergange«, der har været centrale dele i boliger med telt-overbygning. A1 er et rundt ildsted, mens A2, A6 og A7 er små dynger af udsmidte kogesten. De større sten på fladen har holdt teltskindene til jorden eller har været støttesten for teltpælene. Foto: Erik Holm.

Arbejdsbord og kogested

En af de udgravede midtergangsboliger (A8) blev undersøgt i næsten hele sin formodede udstrækning. Midtergangen bestod af regulære stenfliser, der var rejst på kant. De dannede oprindeligt en rektangulær ramme på ca. 2,5×0,5 me-

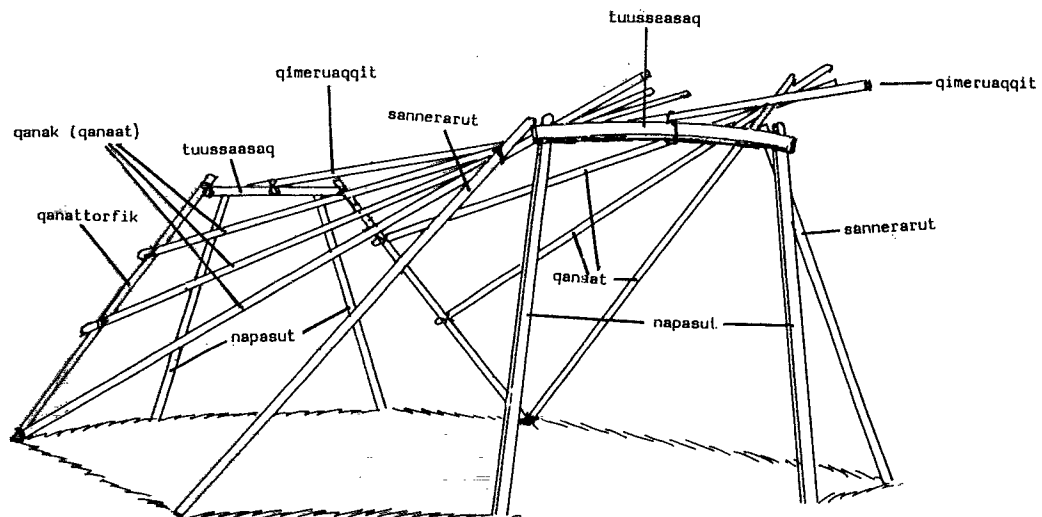
ter, opdelt i kamre. Forrest, i midtergangens nordvendende del, dannede et lag små strandsten et underlag, hvorpå der lå redskaber som skraber, stikler og slibesten. Måske var det en slags »arbejdsbord« foran kogestedet i midtergangen.

Øverst skematisk rekonstruktionstegning af grundplanen i den bolig, der har A8 som midtergang. Nederst plantegning af midtergangen, A8. Oprindeligt har hele anlægget været omgivet af en firkantet ramme af kantstillede stenfliser, men kun den nordlige del (til højre på tegningen) er endnu intakt. Denne del er brolagt med små strandsten, hvorpå en del redskaber, heriblandt flade slibesten, blev fundet. Midtergangens sydlige del (til venstre) var fyldt op med en stor dyngde kogesten – spor af boligens arne. (Opmåling ved E. Brinch Petersen).

Studerende Maria Steenholdt i færd med at udgrave den nordlige del - »arbejdsbordet« - i midtergangen, A8. Foto: Bjarne Grønnow.

Skematisk tegning af rammen til den gamle vestgrønlandske teltype, erqulik, med de grønlandske betegnelser. Vi forestiller os en noget lignende overbygning for Saqqaq-folkens »midtergangs-boliger«. Tegning: H. C. Petersen.

Lige omkring midtergangen A8 blev fundet talrige redskaber og andre spor af håndværksaktiviteter og madlavning: 1. Ske af rensdyrtak. 2. Sidegren til fuglespyd eller fiskelyster af hvalknogle. 3. Pilespids af killiaq. 4. Stikkel af killiaq. 5. Stage af drivtræ. 6. Skål eller ske af drivtræ. 7. Skulderblad fra spækhugger. Foto: Geert Brovad.

Den centrale og – desværre noget ødelagte – sydlige del af midtergangen var fyldt med ildskørnede og sodsværtede kogesten samt madsrester i form af knogler. Lidt trækul og forkullet sælspek og hele plamager af smeltet tran i undergrunden under kogestenene kan

være spor af madlavning eller fying med spæk. Kogestenene, der skulle afgive deres varme både til madlavningen og til opvarmningen af boligen, er nok fortrinsvis blevet ophedet andetsteds. Efter mængden af trækul og forkullet spæk at dømme, snarest i nogle særlige

ildsteder udenfor boligerne. Om tilberedningen af mad og kogestedernes brug véd vi iøvrigt ikke meget. Kun må vi konstatere, at man ikke, som senere, rådede over gryder af fedtsten.

Ved begge ender af midtergangen var nedstukket spidse stager af drivtræ. Det kan dreje sig om rester af tørrestativer f. eks. til ophængning af skindtøj over boligens varmekilde.

Sovebrikse med birkeris

Gulvfladen markerede sig som en halv meter bred zone omkring midtergangens langsider og sydside. Den var belagt med isolerende revlinge- og birkeris. To, nu meget sammentrykkede, forhøjninger bygget af græstørv og belagt med birkeris blev fundet på hver sin side af midtergangen. Det må dreje sig om boligens sidde- og sovebrikse.

Det var vanskeligt at fastslå afgrænsningen af midtergangsboligen med sikkerhed. Ydervægge af sten eller tørv blev ikke påvist, men en række store sten i en meget uregelmæssig oval på 4 gange 7 meter omkring midtergangen har sandsynligvis holdt træstagerne på plads og teltskindene udspændt. Sporene er noget usikre, idet man har genbrugt og flyttet om på teltstenene. Boligens indgang vendte formodentligt mod nord ud mod havet, og den var placeret ved midtergangens ene side. Konstruktionen kan nok bedst sammenlignes med den gamle vestgrønlandske teltform, erqulik, hvis skelet var en selv bærende konstruktion af træstager. Det er denne telttype, der danner grundlaget for en rekonstruktion, der ses side 18.

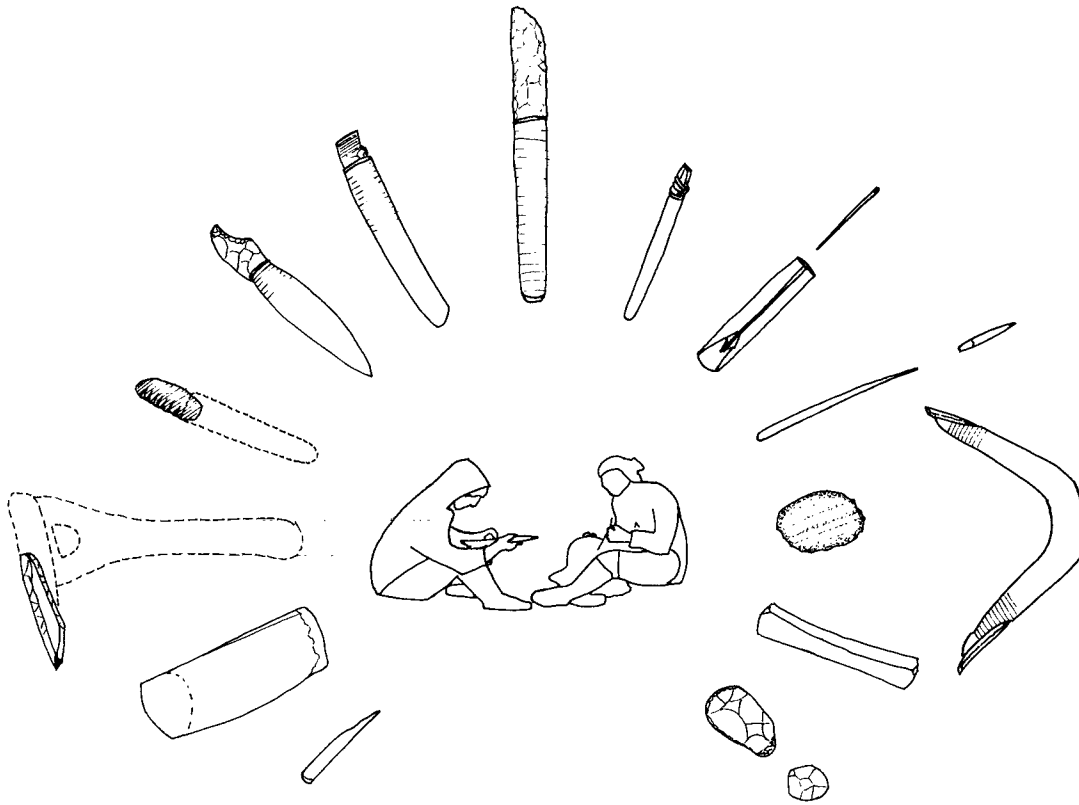
Husholdningsredskaberne

Fordeelingen af efterladte, tabte og udsmidte genstande i boligen fortæller om aktiviteter og indretning. Arbejdsbordet i midtergangens forreste del er nævnt, men der er også fundet affald fra håndværksaktiviteter på gulv og brikse, f. eks. i form af knækkede ben- og sten-spidses fra reparation af fangstredskaberne. Husgeråd og hele redskaber, f. eks. skåle, skeer, øser, skrabere, knive og stikler, var efterladt i små depoter i boligen. Af ukendte årsager hentede Qeqertasussuk-boerne aldrig disse fuldt brugbare redskaber igen. En frodig græsvækst dækkede efterhånden tomterne, og snart efter forseglede permafrosen græstørv og dernæst en senere køkkenmødding alle spor af boligerne.

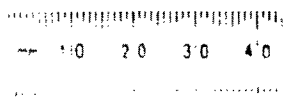
Et værktøjssæt

Fundene viser, at Saqqaq-mennesket, ganske som en nutidig håndværker, havde et stort udvalg af universal- og specialværktøj. Hvor vi før kun kendte redskabernes stenblade, er de fleste redskabstyper nu fundet i komplet stand med stenbladene siddende i deres træskafter – i nogle tilfælde endog med surringer af hvalbardetråd bevaret. Vi er altså kommet et godt stykke nærmere en forståelse af redskabernes anvendelse.

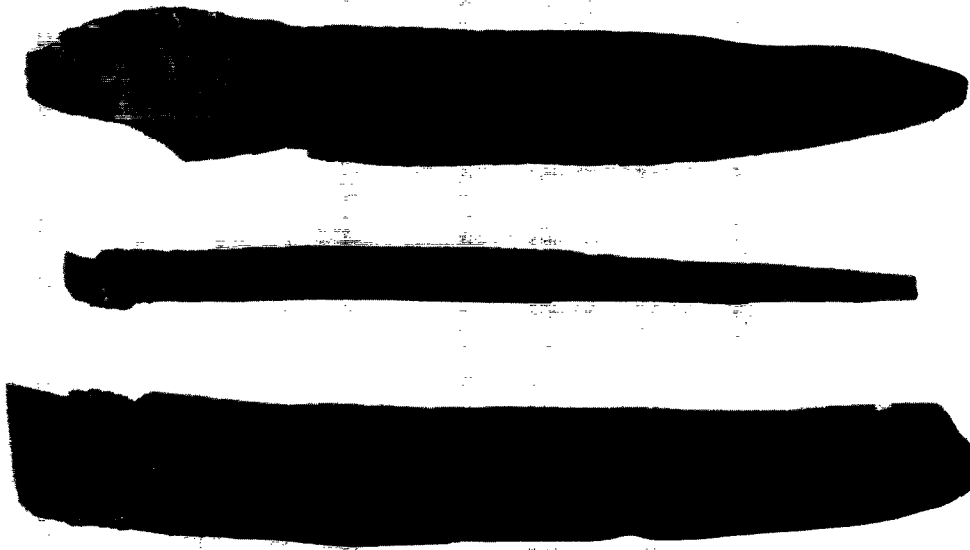
Til et komplet Saqqaq-værktøjssæt hører: knive (flere forskellige slags), stikler, ende- og sideskrabere, tværøkser, drillbor, save, slibe- og raspesten, hamre og trykstokke, kiler, slagsten og fyrtøj. Indenfor sygrej finder vi et udvalg af fine syknive, bennåle og prene og små opbevaringshylstre hertil.

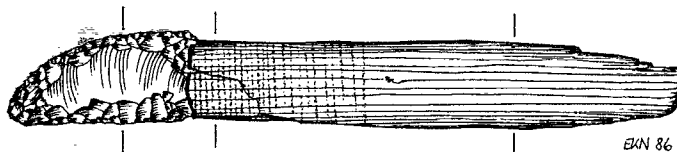
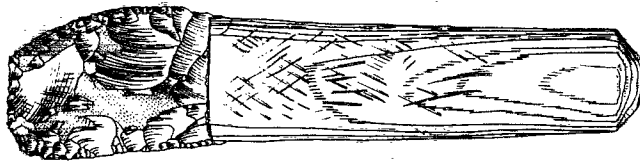
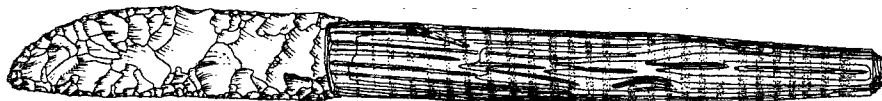
Fundmaterialet fra Qeqertasussuk, der omfatter mange skæftede sager, viser, at Saqqaq-folkene redskaber til håndværk og skindsyning var talrige og meget specialiserede. På tegningen vises skematisk et udvalg af de vigtigste redskaber. Gennemgangen begynder nederst til venstre og går i retning med uret: trykstock, kile, tværøkse, sav, sideskraber, stikkel, kniv, »sykniv«, nålehus og synål, pren og syl, raspesten, dobbeltskraber, slibesten og fyrtøj. Tegning: Bjarne Grønnow.

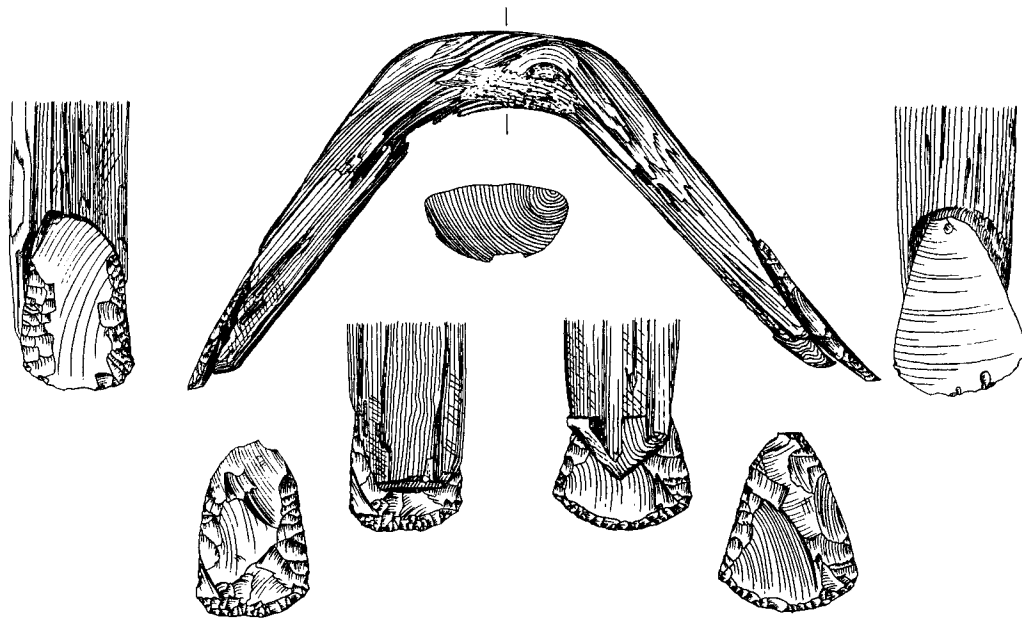
Skæftet kniv, hvor surringen af hvalbarde endnu er bevaret. Knivbladet, der er stærkt opskærpet, er af killiaq. Kniven er 16,5 cm lang. Foto: John Lee.

Herover: Sideskraber (øverst) og to stikler med bevaret træskæft. Nederst: Tre af de ca. 20 skæftede knive. Hver type har, som i vore dage, haft sit særlige formål. Sporene af surringer ses endnu som mørke aftryk på et par af træskafterne. Den længste kniv er 19 cm lang. Tegning: Eva Kock Nielsen.

Dobbelt-skraber. Det buede træskaft har haft et skraberblad af killiaq monteret i hver ende. Surringerne er ikke bevaret, men skraberbladene lå endnu ved skaftets ender, da redskabet blev fundet nær midtergangen A8. Redskabets bredde er 16,5 cm. Tegning: Eva Kock Nielsen.

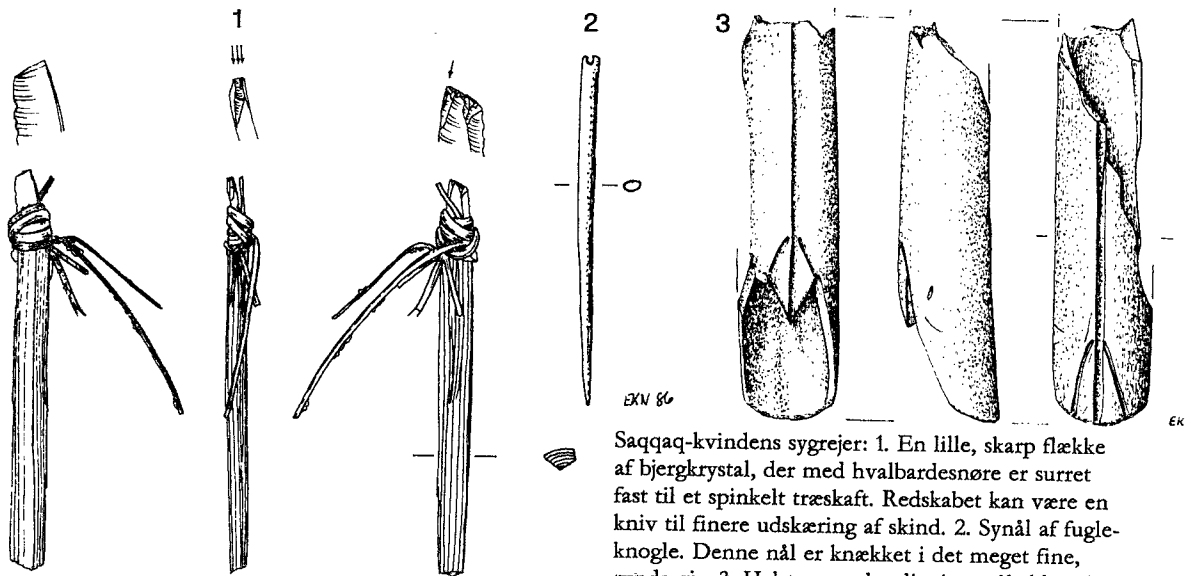
Beskrivelsen af værktøjssættet må begynde med knivene, hvoraf ca. 20 komplette, skæftede stykker er fundet i kulturlagene på Qeqertasussuk. Bladet, hyppigst af killiaq, er smukt fladehugget og med fint bølgeskær. Det sidder i et træskaft, der består af to halvdele. Enurring af hvalbardestrimler fastholder enden af knivsbladet mellem de to skaft-halvdele og sikrer samtidigt et godt greb om skæftet. Knivene varierer lige fra slanke, spidse blade i tynde skafter til brede, rundede eksemplarer i korte, kraftige skafter – ganske som vi i nutiden har forskellige knive til forskellige formål. Spor af knivenes bølgeskær findes på adskillige træsager, men de har givetvis også tjent som kødknive.

Stiklerne var også en art knive. Arbejdssporene på bensagerne og gevirstykkerne viser, at man med stiklens

skarpe hjørne og sider kunne grave og udskære lister i de hårde materialer. Stikkelbladet sidder fastsurret i en flækket ende af et kort, ofte let buet træskaft.

Saqqaq-kulturens skraber er ganske uden sidestykke i den senere eskimoiske verden. Skaftet er nærmest halvbueformet – det er fremstillet af krumvokset træ – og for enden af hvert »ben« sidder et tværstillet skraberblad af sten. Skaftet ligger godt i hånden og giver altså mulighed for at arbejde skiftevis med de to skraberblade. Også en anden skraberstype, en sideskraber, er fundet med tilhørende kort, kraftigt træskaft. Denne skraber med indadbuget æg har sandsynligvis været brugt til at glatte og afrunde skafter af ben og træ.

De andre stenredskaber til bearbejdning af træ og ben – tværøkse, sav og drillbor – har vi endnu ikke fundet i

EKN 86

EK

Saqqaq-kvindens sygrejer: 1. En lille, skarp flække af bjergkrystal, der med hvalbarnesnøre er surret fast til et spinkelt træskaft. Redskabet kan være en kniv til finere udskæring af skind. 2. Synål af fugleknogle. Denne nål er knækket i det meget fine, runde øje. 3. Hylster, sandsynligvis et såkaldt nålehus, lavet af en hundeknogle, der er glattet og ornamenteret. Hylstret er 6,7 cm langt, og de andre redskaber er gengivet i samme målestok. Tegning: Eva Kock Nielsen.

skæftet stand. Hugsporene på trægenstandene vidner dog om, at tværøksen var et meget vigtigt stykke værktøj, som Saqqaq-manden håndterede med stor præcision. Nogle øksehuggede flader står så jævnt og glat, som var de høvlet med et nutidigt redskab med skær af jern. Der er mildest talt også udført præcisionsarbejde med drilborespidserne af killiaq. Under mikroskop kan vi se, hvorledes synålens øjer, der er mindre end 1 mm i tværmål, er boret ud fra hver sin side med disse tynde stenspidser.

Sammen med syknive – små, skarpe mikroflækker af bjergkrystal – hører nålene af fugleknogle og de lidt kraftigere prene til kvindens sysæt. Nålene blev opbevaret i hylstre, der var fint tildannede rørknogler. Et nålehylster, der er fremstillet af hundeknogle, er én af de få ornamenterede genstande fra bopladsen. Den enkle udsmykning kunne måske symbolisere snittet i datidens skinddragt.

Flintsmeden

Saqqaq-folkene mestrede, som det ses, en meget avanceret flinthugningsteknik. Stenbladene til værktøj eller fangstredskaber er fladehuggede eller snarere »flade-pressede«. Med trykstocke af massiv sælknogle eller rensdyrtak pressede man brede afslag af stykkerne, så de blev flade og meget elegant formede. Nogle ægge, særligt harpunbladene, blev tandet uhyre fint med spidse trykstocke. En slidt knivs- eller skraber-æg kunne hurtigt opskærpes ved hjælp af en trykstock. Vi har i flere tilfælde fundet en lille bunke opskærpningsafslag midt i en dyng af træspåner.

Fund af ræmner på forskelligt stadie af færdiggørelse fortæller også om håndværket. Vi kan f.eks. følge fremstillingen af en træske fra det udflækkede og grovt tilhuggede drivtømmerstykke over et egentligt forarbejde til det færdi-

»Flintsmedens« vigtigste redskab var den såkaldte trykstok, der ofte var lavet af albueben fra sæl, anbragt i et træ- eller benskæft. Med dette redskab pressede man tynde afslag af råemnerne, så f. eks. et knivblad fik den rette form, tykkelse og skarphed. Og med trykstokken kunne man opskærpe en slidt æg. Foto: Geert Brovad.

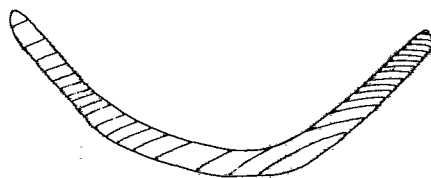
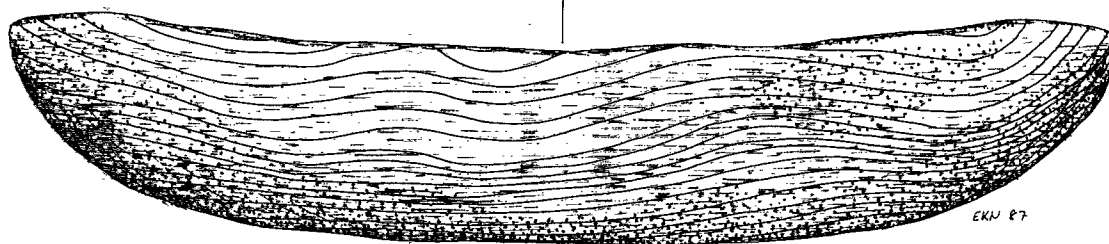
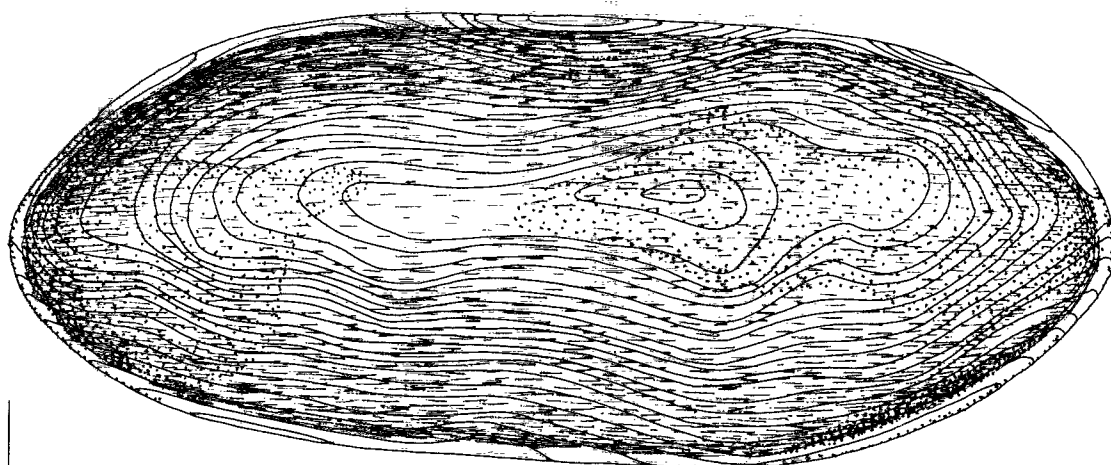
ge redskab. I et par råemner af rensdyrtak aner man de karakteristiske træk af Saqqaq-kulturens små harpunhoveder. Råemner til fremstillingen af synålene var tynde lister fra mågefuglenes vingeknogler udskåret med stikkel.

Skåle og skeer

Knoglefundene fortæller meget om hvad, bopladsens beboere levede af – men hvordan, de tilberedte kødet, er endnu uafklaret. En del spændende

fund af træ- og benskager, der repræsenterer forskelligt husgeråd, giver os dog nogle spor at gå efter.

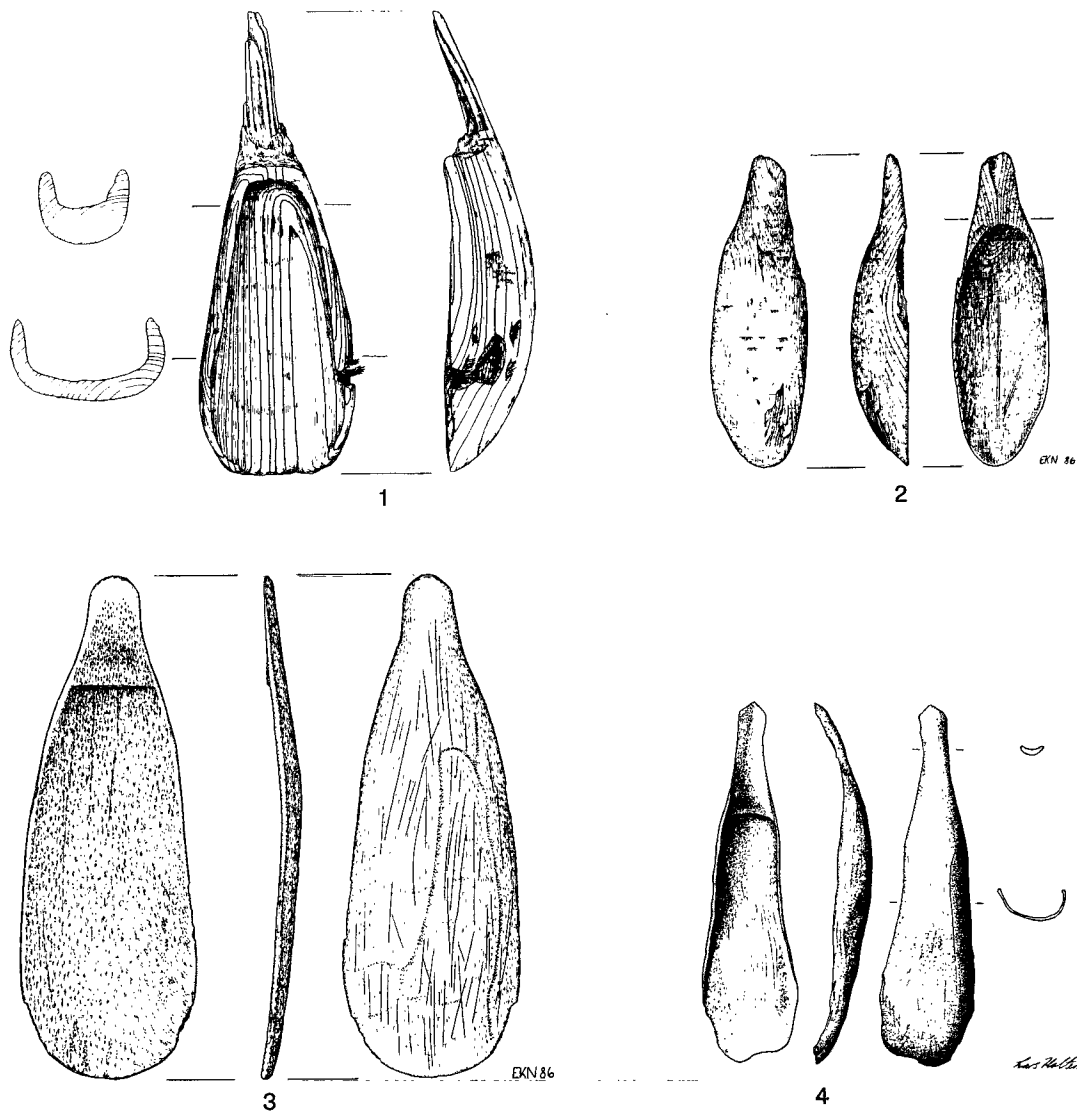
Skeer og øser findes i mange forskellige størrelser og udført i så forskellige materialer som rensdyrtak, hvalknogle, træ og kaskelottand. Nogle er ganske flot dråbeformede i designet med kort håndtag og stort, fladt skeblad, måske en slags spisebakker. Andre er mere dybe i skebladet og kan have været anvendt som øser til vand og kødsuppe.

Skål udskåret af bredåret drivtømmer. Skålen, der blev fundet i tre, forvredne brudstykker, er på denne tegning gengivet i sin oprindelige facon. Der er forkullede partier både på yder- og inderside. Længde 22,4 cm. Tegning: Eva Kock Nielsen.

De mange skåle af drivtræ må for en del også sættes i forbindelse med aktiviteterne omkring madlavningen. Træskå-

lene er Saqqaq-håndværk, når det er bedst: de er elegant ovale, meget tyndvæggede og udskåret af træ med fanta-

Et udvalg af de mange skeer og øser fra bopladsen. 1. Øse af drivtræ. Et brud på øsen er repareret med hvalbardetråd. 2. Ske udskåret af tand fra en kaskelot-hval. 3. og 4. Skeer af rensdyrtak. - Nr. 2 er 13,2 cm lang, resten i samme målestok. Tegninger: Eva Kock Nielsen (1, 2, 3), Lars Holten (4).

stisk flotte åreforløb. Nogle er op mod en halv meter lange og har været ganske rummelige.

Der er ikke fundet gryder af fedtsten på bopladsen, således som vi kender det

fra de senere kulturer i Grønland; så hvis man kogte sit kød, har det nok været ved hjælp af ophedede kogesten i vandfyldte træ- eller skindbeholdere. Ildskørnede kogesten findes i tonsvis på

Et udvalg af de mineralske råstoffer, som Saqqaq-folkene anvendte til deres fine stenredskaber. Råstofferne stammer næsten alle fra de vulkanske områder på Disko og Nuussuaq og oppe fra Svartenhuk-halvøen i Uummannaq-distriktet. Foto: Geert Brovad.

bopladsen og især tæt pakket i ildstederne. Vi mangler i høj grad praktiske forsøg med Saqqaq-madlavning.

Redskaber af skiffer og agat

De usædvanligt gode bevaringsforhold på Qeqertasussuk viser hvilken overraskende mangfoldighed af materialer, der blev udnyttet af Saqqaq-folkene. Redskabsmaterialerne er hentet til bopladsen både fra det nære opland og langvejs fra. Et indgående kendskab ikke blot til fangstdyrenes færden, men også til de forskellige råstofforekomster

i hele regionen fra Egedesminde-egnen i syd til Nuussuaq-halvøen i nord, har været forudsætningen for Saqqaq-folkernes eksistens på øen.

Nogle af de nødvendige råstoffer, f.eks. den hyppigt anvendte skifferart, killiaq, forekommer sandsynligvis kun i ét bestemt område på Nuussuaq-halvøen. Man har i begyndelsen sikkert selv måttet rejse langvejs fra til denne vigtige råstofkilde, men vi forestiller os, at der i løbet af Saqqaq-kulturens periode i Vestgrønland er etableret en slags handelsnetværk. Således har folk fra de

Studerende Elisa Evaldsen ved en stor kævle af drivtræ. Denne gran- eller lærke-stamme er af floder, havstrømme og is ført den lange vej fra Sibirien, rundt om Kap Farvel og op til Vestgrønland. Saqqaq-folket har i sammenligning med senere tider haft meget store mængder drivtræ til rådighed. Foto: Bjarne Grønnow.

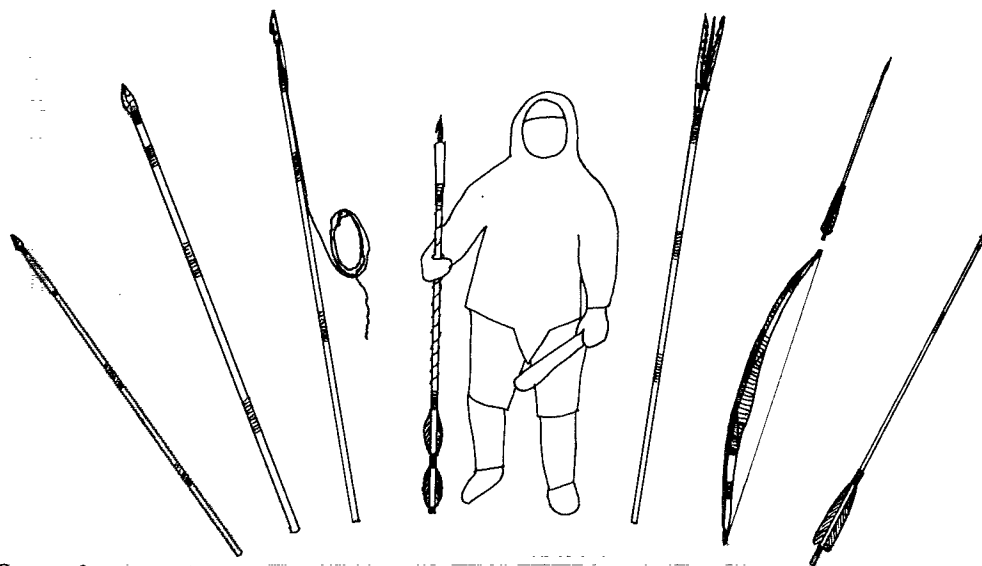
forskellige territorier i Vestgrønland kunnet sætte hinanden stævne på centrale bopladser for her at tilhandle sig den eftertragtede killiaq og andre råstoffer fra den nordlige Disko Bugt.

Alene de anvendte stenarter tæller et dusin forskellige råmaterialer, hver med sine kvaliteter. F.eks. er næsten alle knivsblade og stikler fremstillet af skiferarten killiaq, mens skraberne ofte er af calcedon eller halvgennemsigtig agat i grønne eller røde farvevarianter. Af sandsten og finkornet gneis blev fremstillet slibesten, mens pimpsten (vul-

kansk slagge) blev brugt til grovere raspning. Klumper af svovlkis blev sammen med tildannede ildslagningssten af killiaq brugt til fyrtøj.

Drivtømmer fra Sibirien

Anvendelsen af træ, naturligvis langt overvejende drivtræ, viser en hidtil ukendt side af Saqqaq-kulturen. Drivtræet er først og fremmest lærk og gran, der fra de sibiriske flodmundinger føres af Polhavets strøm og is til de grønlandske kyster. Særligt Sydostbugten, hvor Qeqertasussuk ligger, er rig på disse sto-

En Saqqaq-fanger omgivet af et udvalg af sine fangstredskaber. Rekonstruktionen bygger på fundene fra Qeqertasussuk, Qajaa og senere tiders redskaber, især fra Alaska. Fra venstre mod højre ses: lille lanse med afknækkeligt forskaft; stor lanse; harpun til åndehulsfangst med et »tersharpun-hoved« sat på forskaftet; let kasteharpun forsynet med modhageharpun i et kølleformet forskaft og styrefjer, velegnet til sælfangst fra kajak; fuglespyd med tre modhagespidser; seneforstærket bue med pil; let kastespyd forsynet med styrefjer og forskaft med spids. I sin venstre hånd holder fangeren et kastetræ til de lette harpuner og spyd. Tegning: Bjarne Grønnow.

re, ilanddrevene træstammer. Efter mange år i saltvand og is er drivtræet »dødt« og uden spændstighed i forhold til friskt træ, og det kræver en særligt teknik at fremstille f. eks. holdbare buer, pile, lange harpunskafter og spanter af dette drivtræ. Fra historiske tid véd vi, at vestgrønlænderne skelnede mellem 6–8 forskellige slags drivtræ, alt efter farve og egenskaber. F. eks. blev særlige sorter udvalgt til lanse- og harpunskafter, gerne »rødved«, en tætåret kvalitet af gran. Undersøgelser af træsagerne fra Qeqertasussuk tyder på, at en lignende udvælgelse fandt sted i Saqqaq-tid.

Sælfangsten

Knoglefordelingen viser, at fangsten af ringsæl og særligt grønlandssæl har udgjort fundamentet i bopladsens hus-

holdning. Grønlandssælen er en trækende sæl. Den yngler på havisen ved Newfoundland, og om foråret i maj-juni trækker den nordpå til de vestgrønlandske kyster, hvor den følger de store stimer af ammassat (lodder), der er på vej ind på det lave vand for at gyde. Derfor ser man i denne tid store flokke af grønlandssæler trækkende rundt langs kyster og ind i fjorde og sunde på jagt efter føde. Grønlandssælen forsvinder fra Disko Bugt-området i juli, men dukker atter op på trækket tilbage mod ynglepladserne i september-oktober. Studier af vækstringene i de udgravede grønlandssælers tænder viser, at sælerne først og fremmest er nedlagt under forårstrækket.

Ringsælen derimod, er nært knyttet til havisen, og i den sydlige del af Disko

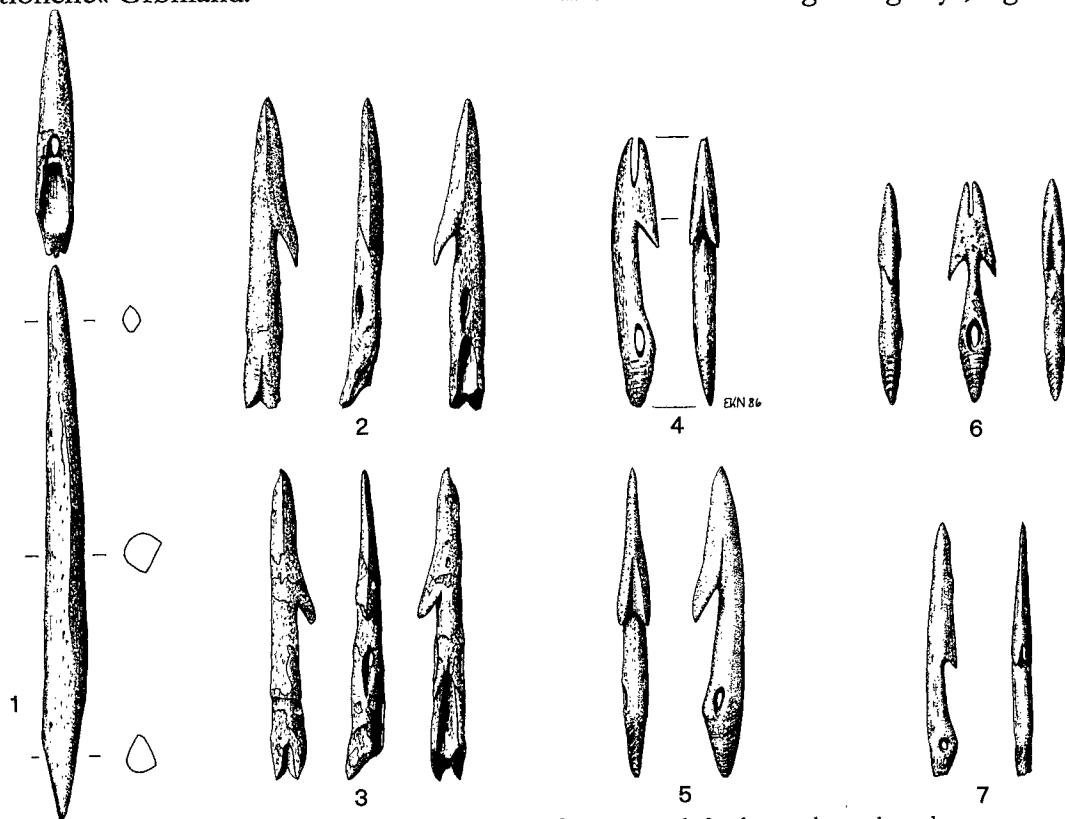

Bugt forekommer den derfor først og fremmest i vinterhalvåret. Undersøgelser af vækstlinier i ringsælernes tænder tyder på, at denne sælart fortrinsvis er nedlagt i forårmånederne. I denne tid ser man dem ofte sole sig på isen ved siden af åndehullerne.

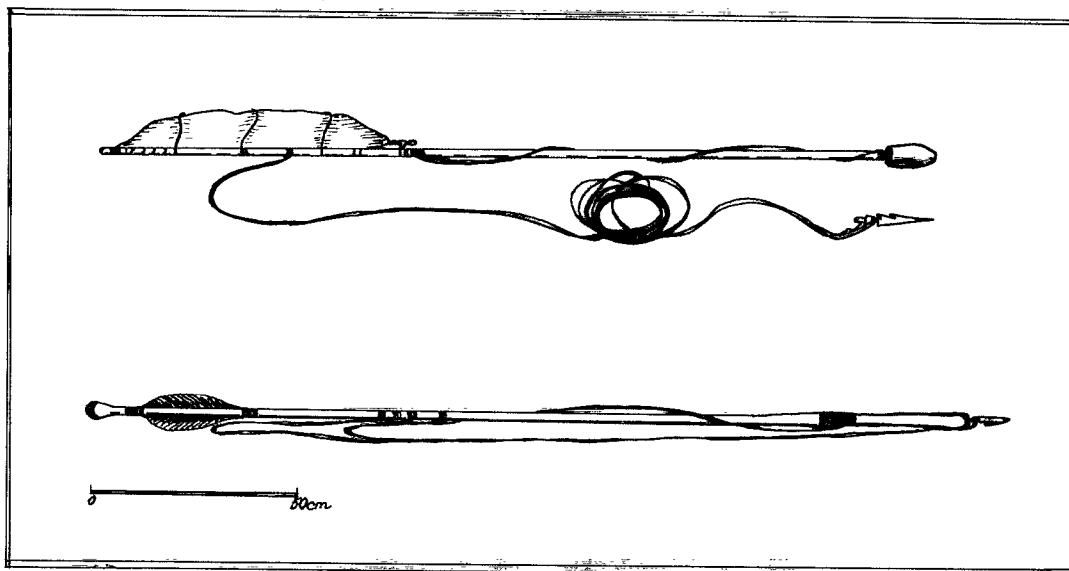
Harpunen

Harpunen var Saqqaq-fangerens vigtigste redskab til sælfangsten. Men fundene viser, at denne 4000-årige fangst på mange måder må have formet sig anderledes, end den, vi kender fra det »traditionelle« Grønland.

Samtlige Saqqaq-harpunhoveder er væsentligt mindre end Thule-kulturens, og udformningen er anderledes. De kunne være forsynet med en od i spidsen – et lille trekantet stenblad med savtakket æg – og én eller flere modhager til at fastholde dyret, når det trak i harpunlinen. Disse typiske Saqqaq-harpuner er meget elegante og i formgivning og detail-variation må være lagt både et ønske om at vise ejerforhold og måske også symboler, der skulle fremme fangstlykken. I de senere eskimoiske kulturer symboliserer harpunhovedernes form forskellige fangstdyr, og det

Saqqaq-kulturens harpunhoveder viser stor variation. I Qeqertasussuk-fundet ses dog to hovedtyper: tersharpunen (2 og 3), der monteres på forskafter som illustreret på 1, og modhageharpunen, der skal sidde på et kølleformet forskaft. Harpunhovederne, der er påfaldende spinkle, er almindeligvis lavet af rentak eller hvalknogle, men de kan også, som 5, være udskåret af hvalrostand. Harpun 5 er 7,8 cm lang, resten i samme målestok. Tegninger: Eva Kock Nielsen (4), øvrige: Lars Holten.

To lette kaste-harpuner fra 1800-tallets Alaska. Den ene er forsynet med en lille flydeblære, der sammen med skaftet bremser det harpunerede dyr. Nogenlunde således må Saqqaq-fangerens modhageharpun til fangst af f. eks. grønlandssæler have taget sig ud. Tegning: Bjarne Grønnow.

samme gælder måske også for Saqqaq-kulturens harpuner.

Man benyttede også harpunhoveder, der drejede sig på tværs i sælen («tersharpuner»). Dette princip blev senere udviklet til fuldkommenhed af Dorset- og Thule-kulturens folk. Tersharpunens forskaft og bagskaft, der knækker af, når sælen er ramt, er også meget spinkelt og let.

Harpunhovederne er blot 6,5 cm i gennemsnitlig længde, og bagskafterne omkring 15–20 mm i tværmål. Længden på bagskafterne kender vi desværre ikke. De var, som andre lange skafter, sammensurret af mange stykker rundstokke af drivtræ.

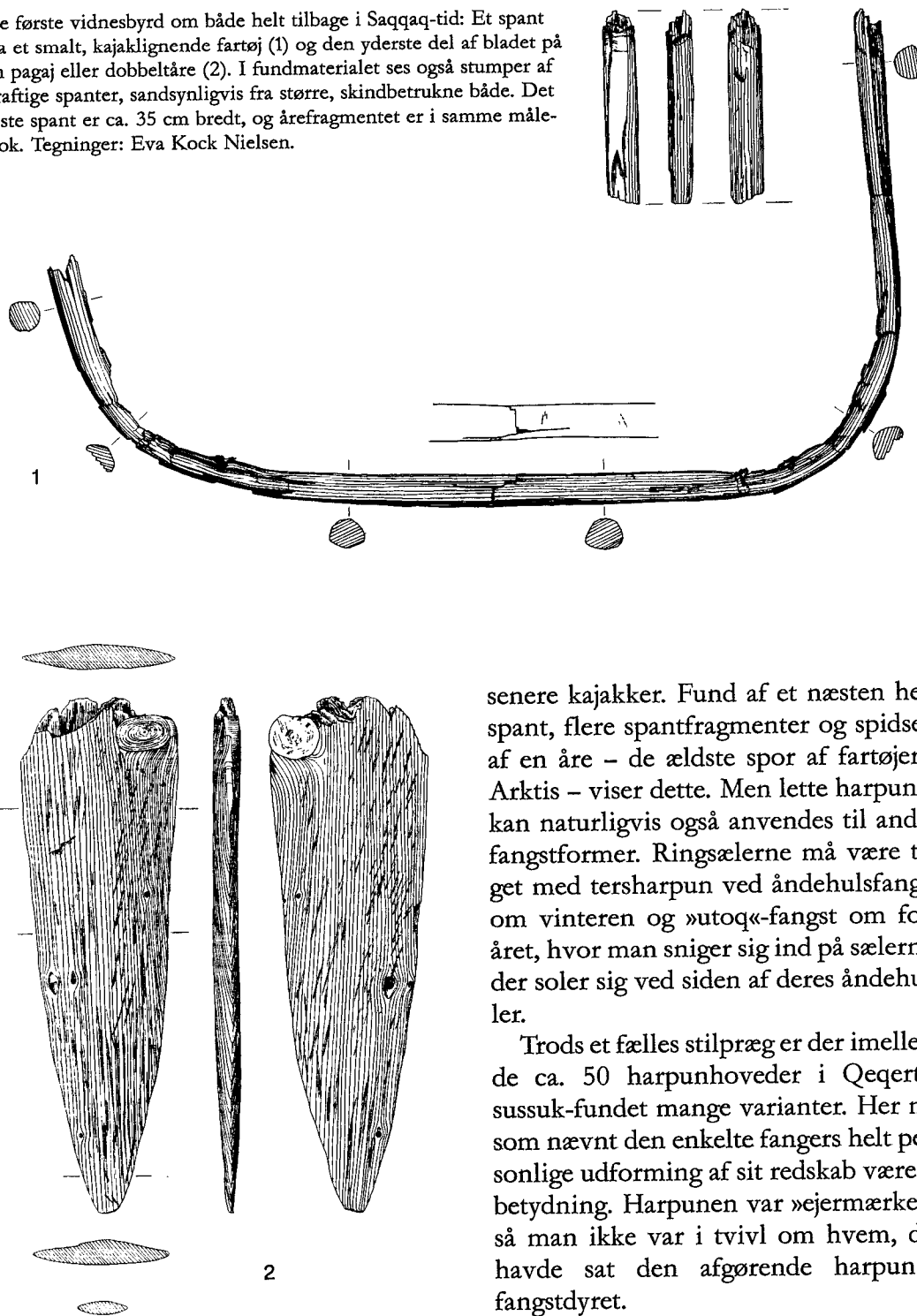
Fra Saqqaq-lagene på Qajaa-bopladsen i Jakobshavn Isfjord (se artiklen side 95) kendes et fragment af et kastetræ af hvalknogle, så vi må forestille os Saqqaq-harpunen som et meget let våben,

der med stor præcision kunne kastes væsentligt længere end nutidens tunge harpuner. Der er ikke, som på Thule-kulturens bopladser, gjort fund af propeller eller andre dele til fangstblærer, de oppustede sælskind, der fastgjort til harpunlinen hindrer sælen i at dykke. Saqqaq-fangeren må have bremset sit bytte på anden måde, f. eks. med en teknik, som vi kender fra Beringsstrædetes eskimoer i Alaska. Her er harpunskaftet bundet til linen på en måde, så det propellerer, når det bliver trukket hurtigt gennem vandet. Dermed udtrættes den flygtende sæl.

Fangst fra kajak og is

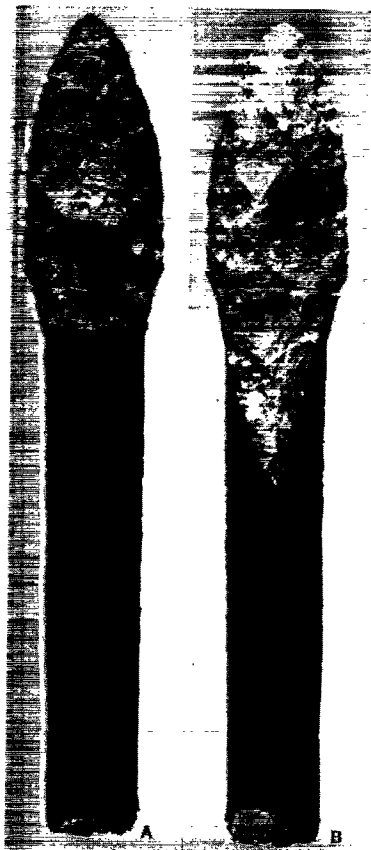
Fangsten af de forårs- og efterårstrækkende grønlandssæler må for en stor del være foregået fra båd. Saqqaq-fangerne har i hvert fald rådet over slanke, skindbetrukne fartøjer af dimensioner som de

De første vidnesbyrd om både helt tilbage i Saqqaq-tid: Et spant fra et smalt, kajaklignende fartøj (1) og den yderste del af bladet på en pagaj eller dobbeltåre (2). I fundmaterialet ses også stumper af kraftige spanter, sandsynligvis fra større, skindbetrukne både. Det viste spant er ca. 35 cm bredt, og årefragmentet er i samme målestok. Tegninger: Eva Kock Nielsen.

senere kajaker. Fund af et næsten helt spant, flere spantfragmenter og spidsen af en åre – de ældste spor af fartøjer i Arktis – viser dette. Men lette harpuner kan naturligvis også anvendes til andre fangstformer. Ringsælerne må være taget med tersharpun ved åndehulsfangst om vinteren og »utoq«-fangst om foråret, hvor man sniger sig ind på sælerne, der soler sig ved siden af deres åndehuller.

Trods et fælles stilpræg er der imellem de ca. 50 harpunhoveder i Qeqertassuk-fundet mange varianter. Her må som nævnt den enkelte fangers helt personlige udforming af sit redskab være af betydning. Harpunen var »ejermærket«, så man ikke var i tvivl om hvem, der havde sat den afgørende harpun i fangstdyret.

Brudstykke af stor lans. Skaftet, der er fra den tidligste bosætningsfase på Qeqertasussuk, blev fundet med lansespidsens basis-ende siddende i bladgruben, mens den afknækkede del lå et lille stykke derfra. Skaftenden er ridset op, således at surringen, der nu er forsvundet, kunne sidde forsvarligt fast. Længde 19 cm. Foto: Geert Brovad.

Til aflivningen af de harpunerede sæler anvendte man lette lanser med fint tilhuggede, slanke killiaq-spidsers siddende i forskaftet.

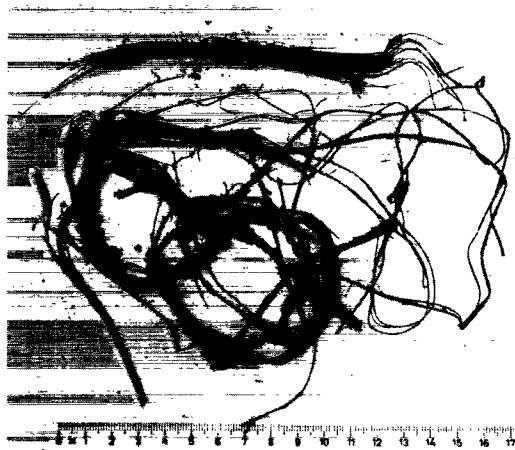
Hvalfangst

Hvalerne er i materialet fra møddingen næsten udelukkende repræsenteret af små, tildannede knogle-, barde- og tandfragmenter. Det drejer sig om barde af

grønlandshval (muligvis nordkaper), knogler af vågehval eller sejhval, tand af kaskelot, stødtand af narhval, skulderblad af spækhugger og forskellige knogler af marsvin.

Disko Bugt har i historisk tid været et meget søgt tilholdssted for de store hvaler, og muligheden for at gøre storfangst har tydeligvis været til stede for 4000 år siden. Desværre kan der ikke ud fra knoglerne drages slutninger om, hvorvidt storhvalerne har været jaget aktivt, eller om Saqqaq-fangerne nøjedes med at »ophugge« de drivende hvalådsler, som utvivlsomt har været almindelige i bugten. Men ud fra mængden af redskaber af hvalknogle og hvalbarde står det klart, at de store hvaler har spillet en væsentlig rolle i dagligdagen, i hvert fald som leverandører af redskabsmaterialer.

Redskaber, der direkte kan sættes i forbindelse med fangst af disse store havpattedyr, er derimod ikke påvist med sikkerhed i Qeqertasussuk-mate-

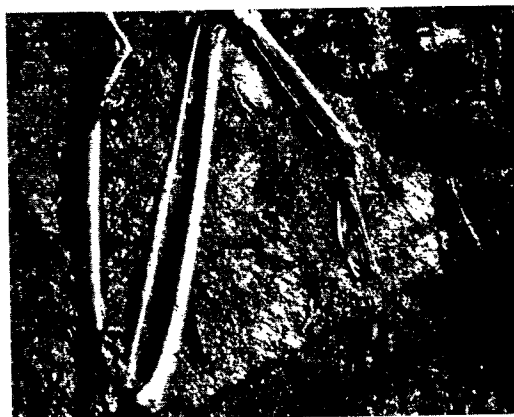

Hvalbardetråde. Bemærk knuderne. Hvalbardetråde blev brugt til surringer og muligvis, som i senere tid, til fiskeliner. Foto: Geert Brovad.

rialet. Store harpunhoveder er ikke fundet, men der er dog enkelte kraftige stykker indenfor lansespidsene. At Saqqaq-folket med deres overlegne teknologi virkelig har fanget hvaler er ganske sandsynligt, men endnu kan vi ikke sige hvordan.

Fuglejagten

Fuglejagt har været drevet ivrigt. Særligt lomvier, mallebukker og måger har haft betydning, men også arter som edderfugl, rype, søkonge og tejest har jævnligt stået på spisesedlen. Hovedparten af fuglene kan fanges i Disko Bugt gennem det meste af sommerhalvåret, men den næsten fuldstændige mangel på ungfugle i materialet og forekomsten af visse arter, der først og fremmest viser sig i bugten på efterårstræk (bl.a. konge-

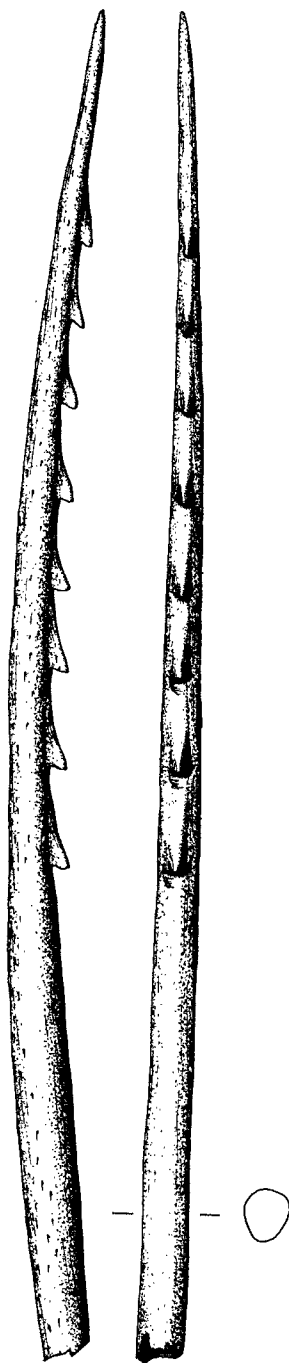
Vingeknoglerne af en mallebuk. Mallebukken var en af de vigtigste fugle i den daglige kost. Foto: Geert Brovad.

edderfugl) tyder på, at mange er nedlagt i sensommer- og efterårsmånederne.

Det er karakteristisk for fuglekno-
glerne, at stort set alle ledenderne er blevet bidt eller slået af. Dermed var der

Tre vingeknogler fra den nu uddøde gejrfugl. Gejrfuglen var en gåsestor alkefugl, der ikke kunne flyve. Den stod kun sjældent på Qeqertasussuk-boernes spiseseddel. Fundet er det hidtil ældste og nordligste af denne fugleart i Grønland. Foto: Geert Brovad.

Modhagespids til fuglespyd. Disse smækre spidser af hvalknogle har været monteret som en »tre-fork« for enden af lange, sammensurrede spydstager. Længde 27 cm. Tegning: Lars Holten.

adgang til den gode marv, der findes i næsten alle fugleknogler.

Den store fangst af måger, alkefugle og mallebukker afspejles også i redskabsinventaret. Der er fundet mange fragmenter af dele til fuglespyd. De var forsynet med tre lange, smækre benspidser med en modhagerække på den indadvendte side. Spydskafterne var lette, blot 14–15 mm i tværmål, og de har sikkert været forsynet med styrefjer i basisenden. Også fuglespydene blev slynget afsted med kastetræ, og de er af ganske samme udformning som dem, Alaskaskimoerne anvendte indtil for få årtier siden. Typen med »trefork« i enden kendes derimod ikke fra senere tiders Grønland. Snarer og net kan også have indgået i fuglefangsten, idet der er fundet bardetråde med løbeknob og måske også netmasker.

Fiskeriet

De fleste af de udgravede fiskeknogler stammer fra de store torsk, der næsten alle har været mellem 60 og 120 cm lange. Denne overvægt af store torsk tyder på, at fangstmetoden har været selektiv, dvs. at fiskene sandsynligvis ikke er taget på krog eller i net, men snarere med lyster (fiskespyd) eller harpun i havoverfladen.

Det kan være vanskeligt under udgravningen at se de ofte kun millimeterstore knogler af småfisk og fugle. I form og farve falder de let sammen med de mørkebrune møddingslags store indhold af pinde, tørv og frø. Derfor blev jordprøver fra udvalgte felter soldet gennem sold med maskevidder på 4 og 2 mm. På disse sold dukkede der hvirvler

Underkæbe af ringsæl og hvirvler af en 120 cm lang torsk. Foto: Geert Brovad.

og kranieknogler op fra forskellige fiskearter, som vi ikke havde konstateret under selve udgravningen. Det drejer sig om ulk, ammassat, fjeldørred og polartorsk. Det kan ikke udelukkes, at der her er tale om maveindhold fra fugle, sæler og større fisk, der er blevet slågtet på bopladsen, men fundene fortæller i al fald, at disse arter var tilgængelige, da bopladsen var beboet.

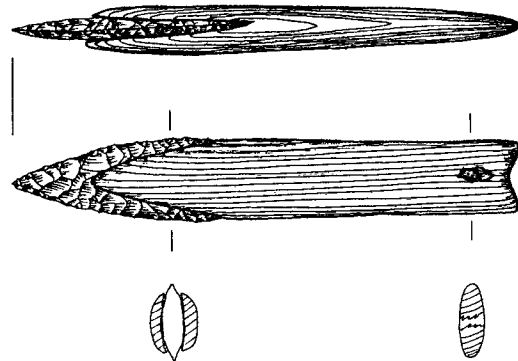
Selvom fiskeriet tydeligvis har spillet en rolle i husholdningen, så har vi ikke fundet sikre fiskeredskaber. Nogle små benspidser kan måske have været pigge på sammensatte fiskekroge. En del fisk, sandsynligvis ørreder og stortorsk, må som sagt have været fanget med fiske spyd eller lyster med modhagespidser

(lystergrene) som på fuglespydene. Og så kan et bundt tæt sammensurrede spidse træpinde have været en fiskelyster til ammassatter, således som det er kendt fra Østkysten i historisk tid.

Rensdyr og rensdyrjagt

Det store indland syd og øst for Qeqertasussuk har i perioder været rigt på rensdyr. Særligt i områderne langs indlandsisens rand har de haft deres græsgange, og det er sandsynligvis her, at Qeqertasussuk-beboerne har jaget de prægtige dyr. Rensdyrbestanden er kendt for sine store svingninger, og det er karakteristisk, at den efter nogle årtiers opblomstring går voldsomt ned i tal og forsvinder fra store områder. I de dårlige rensdyrperioder har jægerne enten måttet afstå fra at gå på rensdyrjagt, eller de har måttet tage de mange hundrede kilometer sydpå til rensdyrbestandens kerneområder for at få gevinst.

På Saqqaq-bopladsen i bunden af Orpissog-fjorden blev der fundet flere rensdyrknogler (se side 92). Det er meget

Forskæft med isiddende, meget fint tilhugget spids af agat til pil eller let kastespyd. Hullet i forskæftet viser, at det har været »nittet« til bagskæftet, således at det kunne knække af uden at flække dette. Længde 7,5 cm. Tegning: Eva Kock Nielsen.

Til venstre ses lårben, skinneben og lægben af en hund fra Qeqertasussuk. Til højre de tilsvarende knogler fra en nutidig grønlandsk slædehund. De fundne hundeknogler er blandt de ældst kendte fra Arktis. Saqqaq-hunden har lignet den grønlandske slædehund af statur, men vi ved ikke, hvad man har brugt den til, bortset fra, at snitspor på knoglerne fortæller, at den i al fald er blevet spist. Foto: Geert Brovad.

sandsynligt, at denne boplads har været en af Qeqertasussuk-jægerens indfaldslejre til rensdyrjagtmarkerne i indlandet.

Fundene viser, at Saqqaq-jægeren til rensdyrjagten var forsynet med en kraftig bue af drivtræ. Den var sammensurret af flere stykker og forstærket med et tykt senetov langs ryggsiden. Et af »buebenene« er ca. 50 cm langt, men vi har endnu ikke været så heldige at finde en håndtagsdel, så størrelsen af en komplet Saqqaq-bue kan bedømmes. Til gengæld har vi fundet både et komplet bagskaft til en pil og flere forskafter. Pilenes to-

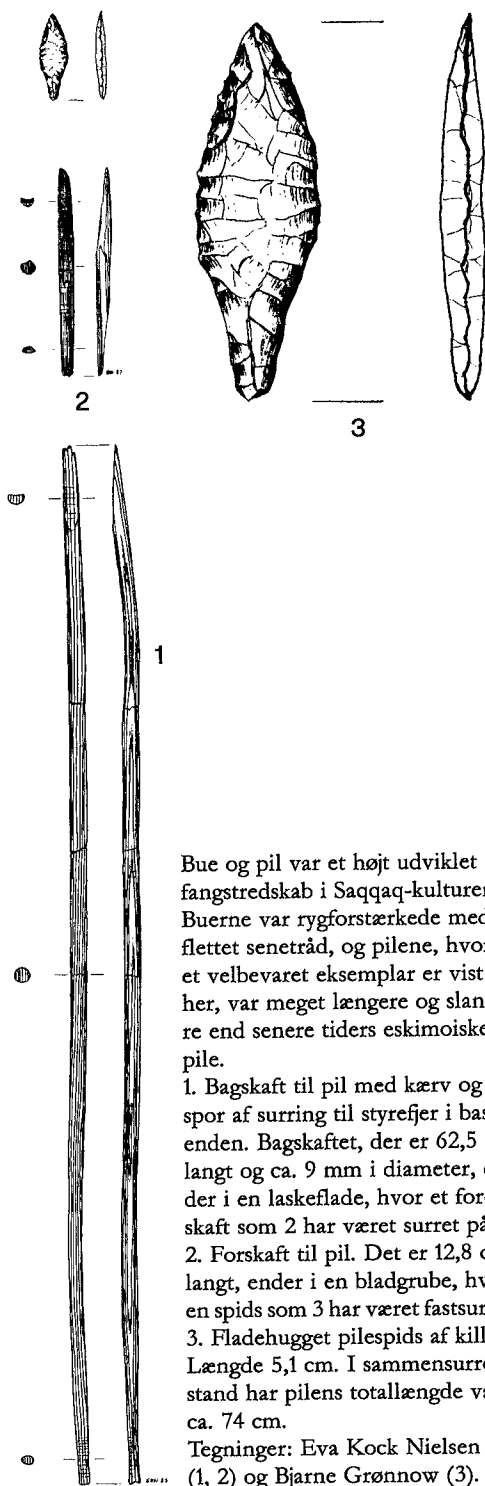
tallængde var omkring 70 cm, hvoraf forskaftet udgjorde 10–15 cm. En sylespids, lancetformet og af killiaq var surret fast i en hulning i spidsen af forskaftet. Der er endnu bevaret spor af surringer og styrefjer på nogle af pileskafterne.

Lette kastespyd forsynet med styrefjer og forskaft isat en fint tilhugget, trekantet spids kan også have været benyttet til rensdyrjagten.

Polarrævens pels

Polarræven er velrepræsenteret i materialet. Under udgravningerne fandt vi

Bue og pil var et højt udviklet fangstredskab i Saqqaq-kulturen. Buerne var rygforstærkede med flettet senetråd, og pilene, hvoraf et velbevaret eksemplar er vist her, var meget længere og slankere end senere tiders eskimoiske pile.

1. Bagskaft til pil med kærve og spor afurring til styrefjer i basisenden. Bagskaftet, der er 62,5 cm langt og ca. 9 mm i diameter, ender i en laskeflade, hvor et forskaft som 2 har været surret på.
2. Forskaft til pil. Det er 12,8 cm langt, ender i en bladgrube, hvor en spids som 3 har været fastsurret.
3. Fladehugget pilespids af killiaq. Længde 5,1 cm. I sammensurret stand har pilens totallængde været ca. 74 cm.

Tegninger: Eva Kock Nielsen (1, 2) og Bjarne Grønnow (3).

ofte hele bagben, forben og rygsøjler liggende i korrekt anatomisk orden, hvilket tyder på, at disse dele er blevet kastet på møddingen i hel tilstand. Snitspor på knoglerne viser dog, at rævene først er blevet pelset, og de konsekvent afhuggede kranienakkedele fortæller, at selvom rævekød i al almindelighed ikke stod på menuen, så var rævehjernen en delikatesse.

Snit gennem rævenes hjørnetænder kan give en ide om, hvornår på året, de er fanget. De 46 undersøgte tænder viser, at hovedparten af rævene er taget fra oktober til marts måned, altså i vintermånederne, hvor pelsen er af fineste kvalitet.

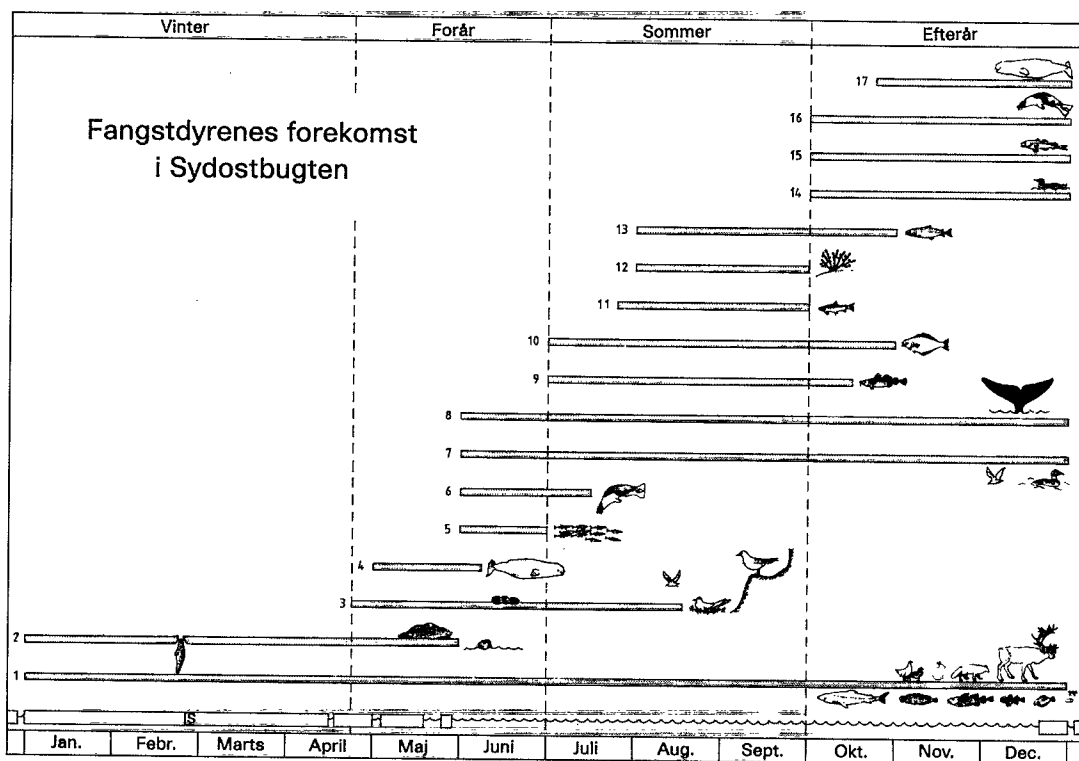
Småvildt som polarræv, snehare og ryper må, som i senere tider, være fanget med snarer, fælder eller bola. Det er naturligt svært at påvise sikre spor heraf i fundmaterialet, men fund af hvalbar-desnor med løbeknob kan vidne om småvildtfangst med snarer.

Økonomi og økologi

Beboerne på Qeqertasussuk baserede deres husholdning på et bredt udsnit af de levende ressourcer i området. Ikke mindre end 44 arter af pattedyr, fugle, fisk og muslinger er repræsenteret i bopladsens mødding. Hertil kommer også store mængder bær, særligt sortebær, og sikkert også spiselige urter (se s. 78).

Sommerfangsten af grønlandssæl og vinterfangsten af ringsæl har tydeligvis været fundamentet i økonomien, men også fugle og fisk har været betydningsfulde ressourcer.

Det er karakteristisk for alle udnyttede arter, at der fra tid til anden sker for-

Fangstdyrenes forekomst i Sydostbugten er meget sæsonpræget. Figuren viser situationen idag, men omtrent sådan må billedet også have været for 4000 år siden. 1. Rype, hare, ræv, rensdyr, haj, havkat, uvaq, ulk, ising, musling, krabbe. 2. Ringsæl. 3. Ynglende fugle (bl. a. måger, rider og terner). 4. Hvidhval og narhval. 5. Ammassat. 6. Grønlandssæl. 7. Omkringstrefjende fugle (bl. a. ungfugle). 8. Storhval. 9. Torsk. 10. Helleflynder. 11. Ørred. 12. Bær. 13. Laks. 14. Lomvie. 15. Polartorsk. 16. Grønlandssæl. 17. Hvidhval og narhval. Tegning: Alice Lundgren.

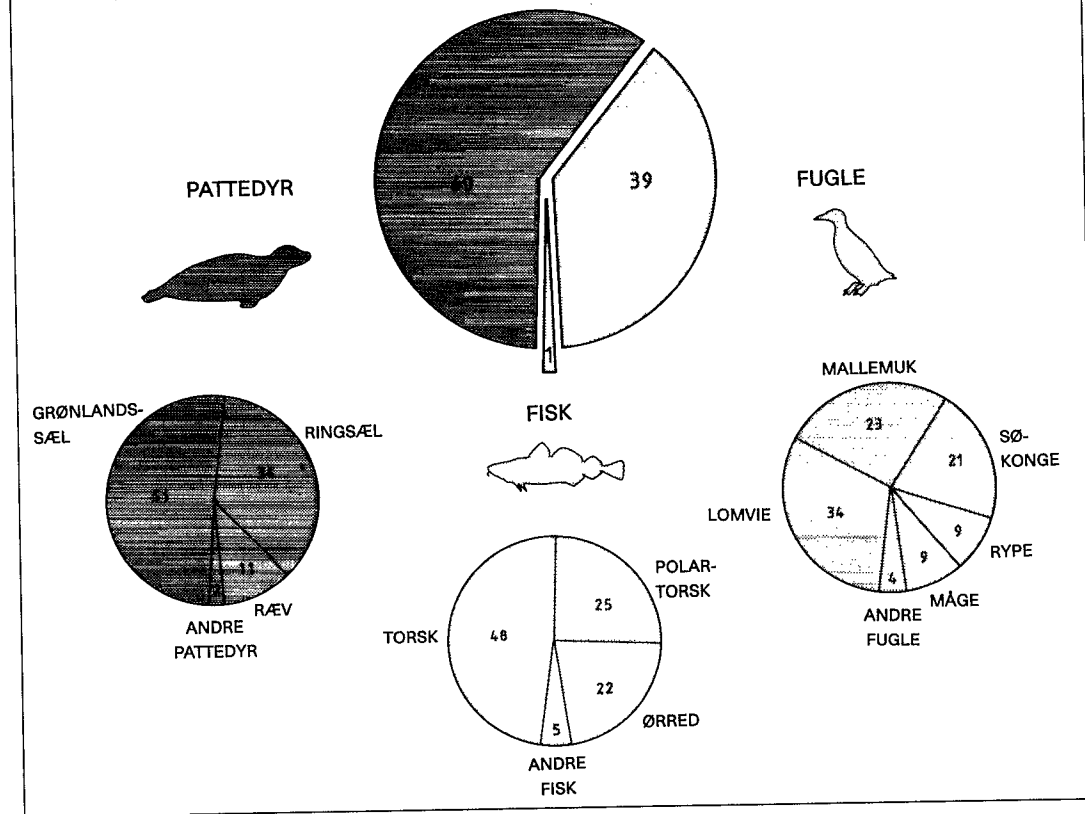
skydninger i bestandenes størrelse og udbredelse, og det er klart, at sådanne ændringer i forekomsten af vigtige fangstdyr har haft stor betydning for Qeqertasussuk beboere. De næsten 1000 års bosætning af pladsen viser dog, at folkene har forstået at klare sig til trods for naturens omskiftelighed.

Hemmeligheden bag succesen skal søges i Saqqaq-økonomiens fleksibilitet. Dels har den store bredde i ressourceudnyttelsen betydet, at man i perioder med

f. eks. dårlig sælfangst har kunnet lægge vægten over på andre ressourcer. Dels viser fund af Saqqaq-boplads i alle afkroge af Disko Bugt, at man bevægede sig meget omkring efter vildtet for på denne måde at få størst muligt udbytte af de, fra naturens hånd, meget ujævnt fordelte ressourcer.

Knoglesammensætningen i de forskellige møddingslag viser, at bopladsen ikke blev benyttet på samme måde gennem alle de 1000 år, den var beboet. I de

FANGSTENS FORDELING PÅ DYREARTER

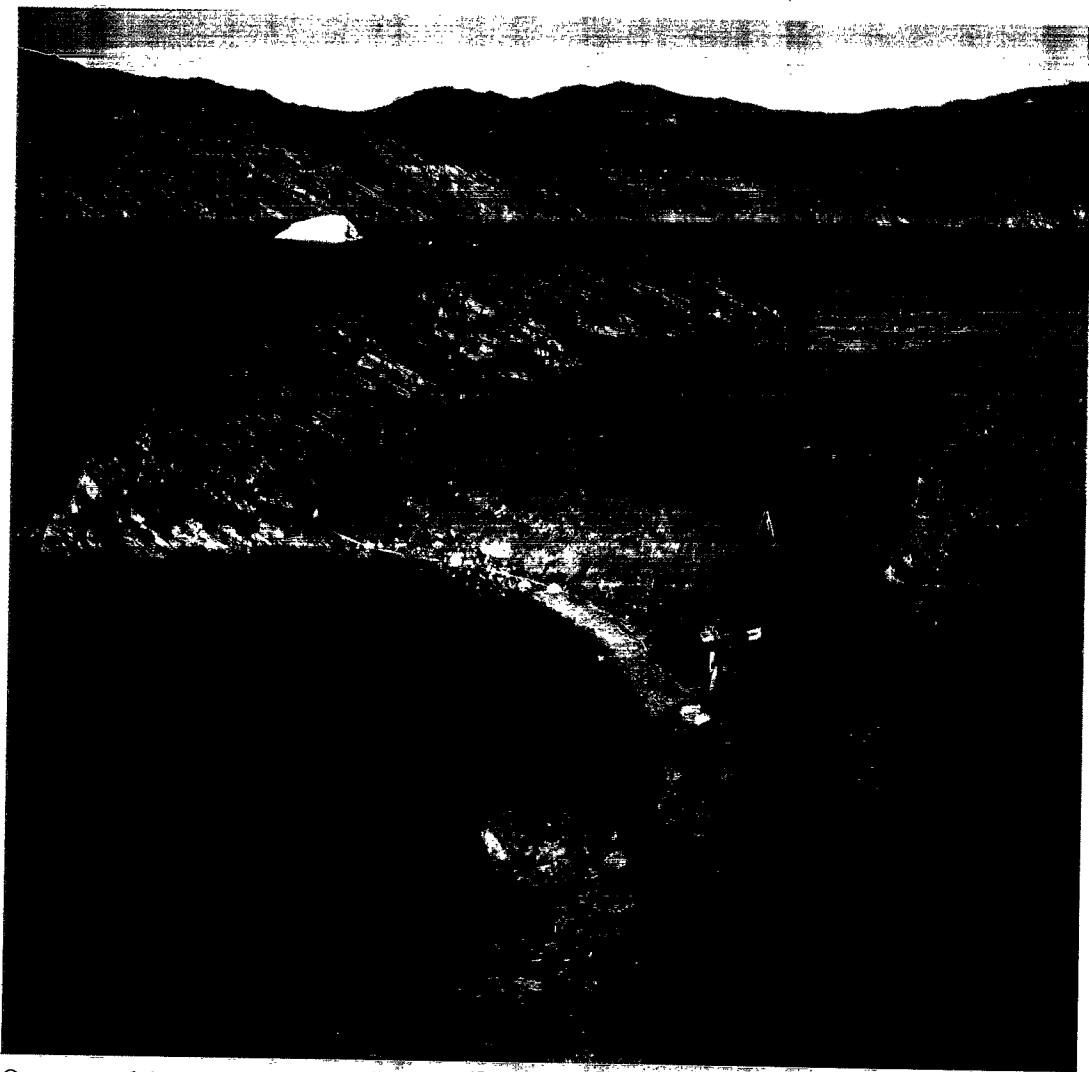

Dyreknoglerne fra køkkenmøddingen giver et indtryk af de forskellige fangstdyrs betydning i bopladsens husholdning. Tallene angiver procenter. Tegning: Alice Lundgren.

første århundreder ser det nemlig ud til, at pladsen blev benyttet på alle tider af året, mens den senere får et mere sæsonmæssigt præg med flittig brug i sommer-tiden.

Dette kan hænge sammen med, at de første generationer af Qeqertasussuk-fangerne skulle tilpasse sig de særlige lokale fangstforhold, før de kunne drage den fulde nytte af områdets levende ressourcer. Man kunne forstille sig, at de i

denne periode brugte Qeqertasussuk som en basislejr, hvorfra der blev foretaget mere kortvarige fangstrejser, for eksempel efter rensdyr, ørreder og hvidhvaler. Senere, da lokalkendskabet var fuldt udbygget, og fangstområderne blev delt i territorier, reduceredes Qeqertasussuk til kun at blive brugt i en del af den årlige fangstturnus. Nu cirkulerede man mellem flere vigtige basislejre indenfor territoriet, og hver plads var

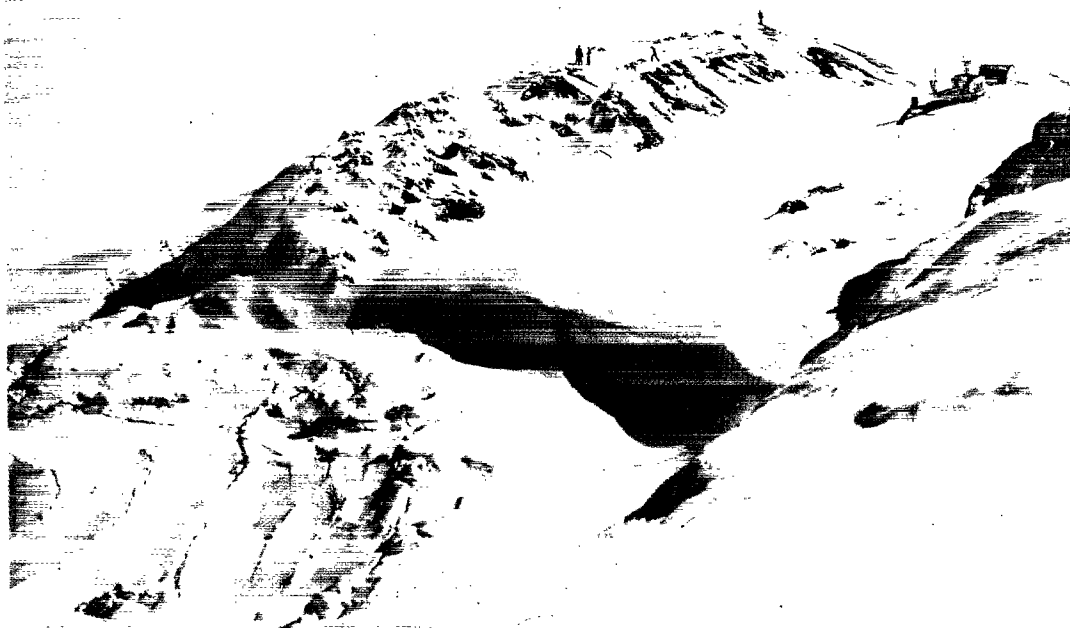
Qeqertasussuk i sommerdragt. Foto: Bjarne Grønnow.

optimalt beliggende i forhold til den givne årstids ressourcer.

Denne udvikling kan også afspejle et stigende befolkningstal i Disko Bugt: Flere mennesker kræver flere fangstdyr, og hvis ikke fangstdyrenes antal øges, så må der udvikles mere effektive udnyttelsesmønstre.

Den ukendte gravskik

Fundene fra Qeqertasussuk-bopladsen slår bro over fire årtusinder. Vi er kommet forbløffende tæt på mange hidtil ukendte aspekter af Saqqaq-folkets liv. Men alligevel er der endnu mange områder af tilværelsen, som fundmaterialet kun glimtvis belyser.

Qeqertasussuk i vinterdragt. Foto: Morten Meldgaard.

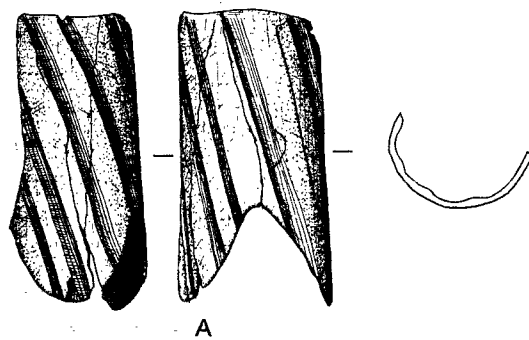
I et sådant gådefuldt skær fremstår endnu Saqqaq-kulturens gravskik. Vi véd f.eks. intet om, hvordan man forholdt sig til sine døde, – om man overhovedet gravlagde dem. Og dog, en lille antydning giver fundet af de fire menneskeknogler i bopladsens tykkeste køkkenmøddinglag. Knoglerne, der sand-

synligvis stammer fra tre forskellige voksne individer – en mand og to kvinder – er beskrevet i artiklen side 54, og her skal blot fremhæves det mærkelige i, at de er havnet i møddingen. Der ses ingen snit- eller gnavspor på knoglerne, så kanibalisme er næppe en brugbar forklaring.

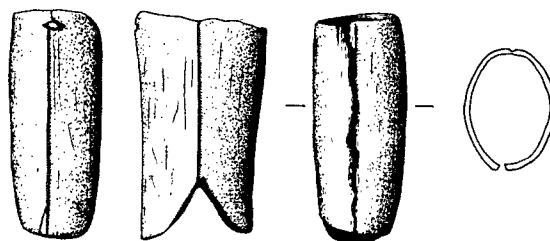
Men måske hænger knoglefundet sammen med datidens gravskik. Man kender ganske enkelte grave fra den seneste palæoeskimoiske kultur, Dorsetkulturen, i Canada. Her er kun et udvalg af de døde knogler gravsat. Dvs. at gravskikken har fordret, at man først lagde de døde ud til skelettering og dernæst gennem en række ritualer valgte nogle få, ganske bestemte knogler ud til endelig begravelse i en stenomkranset hulning sammen med gravgaverne: sælkød og små udskårne benfigurer. I disse kendte tilfælde fra Canada består de udvalgte knogler blot af kraniedelev, så resten af skeletterne er måske efterladt eller smidt ud. Kan knoglefundene fra Qeqertasussuk vidne om et lignende gravritual, eller gælder der helt andre forklaringer? Svaret kan først gives, når vi kommer på sporet af regulære gravfund fra Saqqaq-tidens Grønland.

Kunst

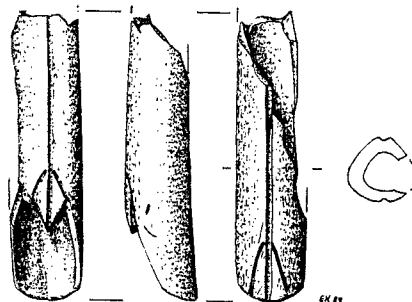
Måske kan fremtidige gravfund også afsløre lidt mere om datidens kunstneriske udfoldelser. I blandt Qeqertasussukbopladsens hundreder af redskabsfund er der kun fire-fem genstande med ornamentik. Det drejer sig om et par nålehusse (beholdere til synåle) af hundeknogle med elegante, men simple stregornamenter, et par rørformede genstande af narhvaltand og rensdyrtak med udskårne »svalehaler« samt en lille skeformet beholder, der med god vilje kan minde om en dykkende hval. Det er alt. Der er ingen sikre figurer hverken af dyr eller mennesker, ingen særligt udsmykkede fangstredskaber og ingen smykker i form af tandperler eller hår-

A

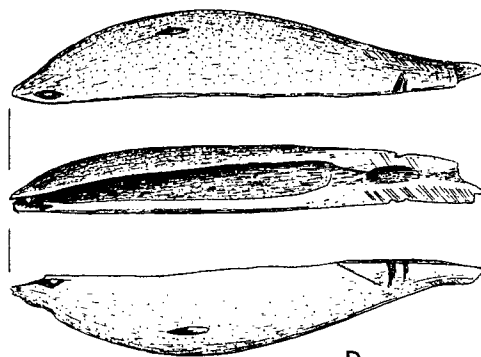
B

C

nåle, som vi kender fra senere kulturer. Ligger Saqqaq-folkenes ornamenterede genstande og figurkunst som gaver i de endnu uopdagede grave? Fundene fra Igloodik, der omtales i artiklen side 114, giver en ide om, hvad vi måske kan vente at finde i Grønland.

Nogle af de få ornamenterede genstande fra Qeqertasussuk. A. Rørformet hylster med »svalehale« udsåret af narhvaltand. Stykket er fint tilglattet, men tandens naturlige snoede mønster er bibeholdt. B. Rørformet hylster af rensdyrtak forsynet med »svalehale«, fire langsgående streger og et ophængningshul. C. Nålehus (?) af rørknogle fra hund. Med sin »snip« foran og det brede skøde bagtil kunne det måske være en skematisk gengivelse af snittet i datidens kvindedragt. D. Udhulet genstand af rensdyrtak – en form for dyre-symbolik? Længden af 1. er 6,5 cm, de øvrige er gengivet i samme målestok. Tegninger: Lars Holten (1, 2) og Eva Kock Nielsen (3, 4).

D

EKN 86

De ældste menneskerester fra Arktis er fra Qeqertasussuk. Her udgraver arkæologen Gitte Jensen den ene af de fire menneskeknogler, der blev fundet i køkkenmøddingen fra bopladsens første fase (ca. 2400–2100 f.Kr.). Foto: Bjarne Grønnow.

Om permafrost og bevaringsforhold

Af Bjarne Grønnow

Et usædvanligt heldigt samspil mellem natur og kultur på Qeqertasussuk-bopladsen har medført, at genstande af selv de lettest forgængelige materialer som træ, skind, fjer og hår, er bevaret i konstant nedfrosset – permafrossen – tilstand igennem fire årtusinder. Selv lugten af gammelt spæk hænger ved endnu, når solen optør jordlagene under udgravningen. Kulturlagene ligger som i en gigantisk dybfryser, der har fikseret et utroligt varieret og detailrigt billede af livet på bopladsen. Vi kommer tæt på Saqqaq-menneskene, når stenredskaberne endnu findes isiddende i deres træskafter, når skåle, skeer og andet husgeråd af træ og tak i helt intakt stand findes omkring kogestederne, og når alle fangstdyrenes knogler – måltidsresterne – ligger bevaret i møddingen, som om alt var efterladt for ganske nyligt.

Det er kun på bopladsens nordvestligste del, at betingelserne for permafrosten er til stede. Arealet ligger det meste af tiden i den kolde skygge af en høj fjeldside, jorden er meget fugtig, og det øverste jordlag består af en tyk, isolerende »pude« af græstørv. Herunder – fra et spadestiks dybde og nedefter – ligger møddingslagene og de andre kulturspor i permafrossen tilstand. At permafrosten overhovedet har nået at »binde« kulturlagene må tilskrives både den hurtige overgroning med græstørv,

og at beboerne indenfor korte tidsrum ophobede store mængder affald i køkkenmøddingen på denne del af pladsen. Temperaturen i de frosne kulturlag når om sommeren op på blot få tiendedele grader under frysepunktet, så selv meget små udsving i de dækkende jordlags isoleringsevne, er altafgørende for bevaringen af de letforgængelige materialer.

Men permafrosten udgør jo også en hindring for undersøgelsen. Frossen tørv er hverken til at hugge eller stikke i. Kun når solen skinner direkte på den mørke flade i udgravningsfelterne, tør jordlagene mærkbart op. Typisk er optøningen blot 3–5 cm på én dag, så det kan tage dagevis at bjerge en stor genstand. Og det er et helt sæsonprojekt at grave et prøvehul, hvor bunden for det meste ligger i skygge, ned gennem de halvanden meter tykke kulturlag. Hidtil har arkæologerne måttet slå sig til tåls hermed. Men det er en stor ulempe, at man f.eks. ikke på et meget tidligt tidspunkt i undersøgelsen kan indkredse de mest givende områder på bopladsen ved at grave en serie små prøvehuller og lange profilsnit hele vejen ned gennem kulturlagene. Arkæologer i Arktis har gennem tiden forsøgt sig med alt lige fra dynamit til hede vanddampe og brændbare væsker for kunstigt at optø jorden med de eftertragtede fundgenstande – naturligvis

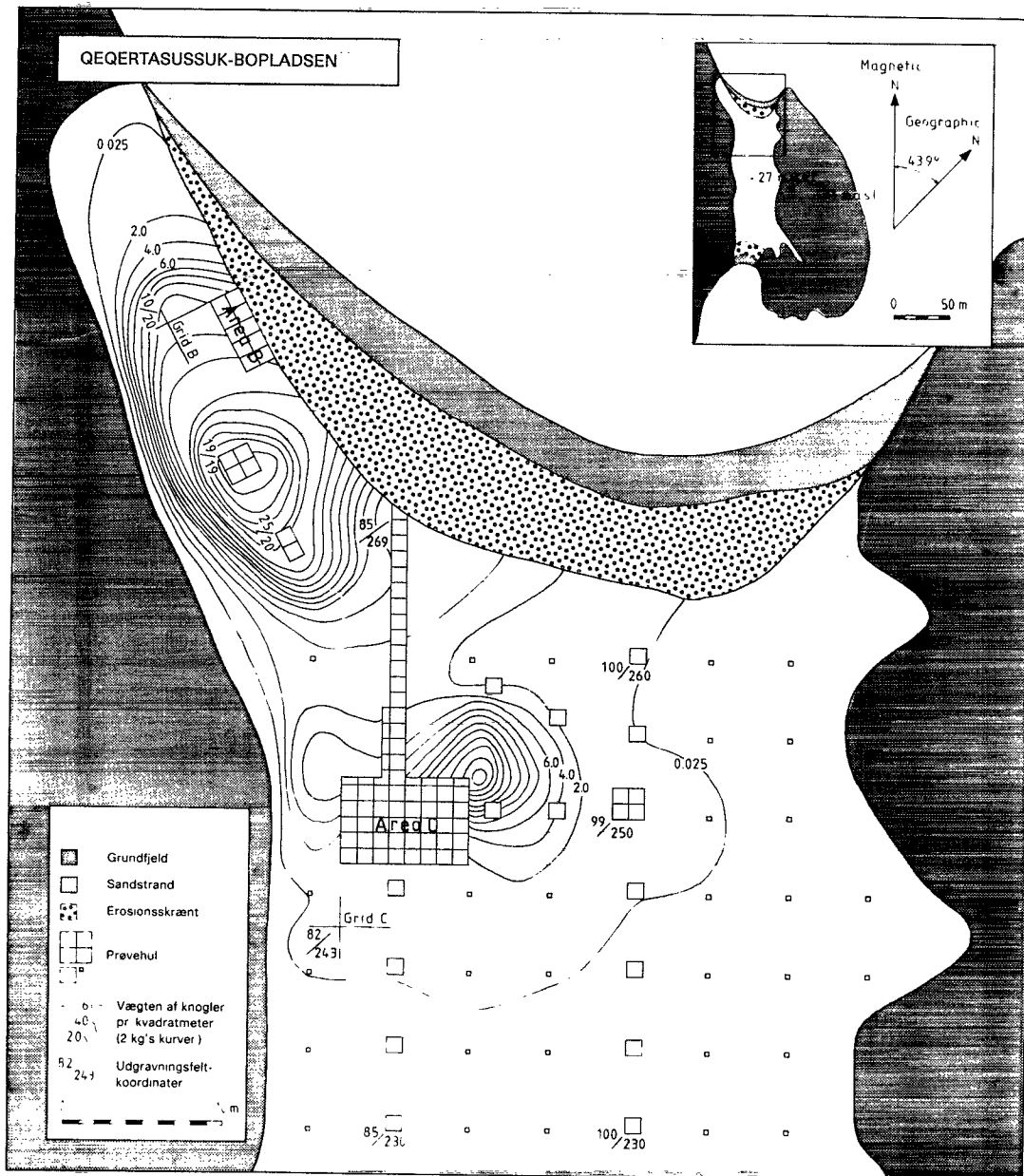

Konservator Jeppe Møhl ved sin opfindelse: en mikrobølgescanner, der kan optø permafrosne jordlag ganske effektivt uden at ødelægge de arkæologiske fundgenstande. Foto: Bjarne Grønnow.

oftest med sørgelige resultater til følge. Men efter en række forsøg på Qeqertassuk med optøning ved hjælp af mikrobølger ser det ud til, at den rette teknik er fundet. En mikrobølge-scanner konstrueret af konservator Jeppe Møhl satte os i stand til at optø på én dag, hvad solen knapt formår på en hel udgravningssæson.

Fænomenet med dybfrosne køkkenmøddinger kender vi fra adskillige af

Thule-kulturens bopladser, altså bopladser, der blot er op til 1000 år gamle. Men det er en uhyre sjælden foreteelse at finde de første palæoeskimoers efterladenskaber bevaret i permafrossen stand. Indtil nu har vi i hvert fald kun kendskab til et par andre lokaliteter i Grønland – og slet ingen fra Canada og Alaska – der i alder og bevaringsforhold kan måle sig med Qeqertassuk.

Bopladsen Qeqertasussuk. Kortet viser udgravningsfelterne og koncentrationen af de fundne knoglefragmenter i kulturlagene.